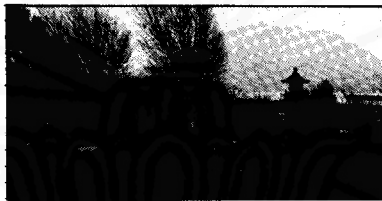

ขบวนการเสรีไทย

กับการต่อต้านญี่ปุ่น สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

สรศักดิ์ ขามขจรกุลกิจ*

บทนำ

การต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาวิจัยไว้มากแล้ว อาทิ ดร.แกมสุข นุ่มนนท์ (2521) John B. Haseman (1978) และ อัญชลี สุขศิริ (2525)⁽¹⁾ งานวิจัยเหล่านี้มักอธิบายภาพการต่อต้านญี่ปุ่นไปในแนวเดียวกัน คือเน้นให้เห็นว่าขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่ใหญ่โต มีประชาชนคนไทยให้การสนับสนุนหรือเข้าร่วมขบวนการนี้เป็นจำนวนมากในราว 50,000 - 90,000 คน เบื้องหลังการเสนอพลพรรคของขบวนการเสรีไทยในปริมาณที่มากนี้ จะโดยสำนักหรือไม่กี่ตามดูเหมือนผู้วิจัยเหล่านี้มีความเชื่อหรือแนวคิดพื้นฐานมองว่า สังคมไทยในระหว่างสมัยสงครามโลกครั้งที่สองมีกระแสรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นอยู่มาก และกระแสการต่อต้านญี่ปุ่นนั้นมีแรงผลักดันมาจากความรู้สึกเกลียดชังกองทหารญี่ปุ่น ซึ่งได้บุกรุกเข้ามาและยึดครองประเทศไทย พื้นฐานแนวคิดหรือความเชื่อเช่นนี้ หากพิจารณาโดยผิวเผินอันมีความรู้สึกรักชาติ-ชาตินิยมปะปนอยู่ด้วยแล้วย่อมไม่รู้สึกแปลกประหลาดแต่ประการใด โดยเฉพาะในหมู่คนไทยที่มีการศึกษาค่อนข้างสูงและหรือผู้คนในยุคหลังสมัยสงครามโลกฯ ซึ่งญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม

*นักวิจัย สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน

แต่จากการสืบค้นไปถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้คน (คนไทย) ในช่วงระหว่างสงครามโลกฯ โดยอาศัยการพินิจพิจารณาจากหลักฐานบันทึกของอดีตเสรีไทยระหว่างบรรทัด และจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับอดีตเสรีไทยจำนวนหนึ่ง พบว่ากระแสรู้สึกสำคัญที่ผลักดันให้บุคคลเหล่านี้เข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นกับขบวนการเสรีไทย มิใช่มาจากความรู้สึกเกลียดชังกองทหารญี่ปุ่นเลย และที่สำคัญคือจำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทยก็ไม่ได้มีมากมายดังที่ปรากฏในงานวิจัยข้างต้น ที่จริงแล้วการเสนอภาพพลพรรคของขบวนการเสรีไทยในปริมาณที่มากนั้น โดยตัวของมันเองก็ก่อให้เกิดข้อกังขาติดตามมามากมายหลายประการ โดยเฉพาะเมื่อมองจากฝ่ายญี่ปุ่นในขณะนั้น ฝ่ายทหารญี่ปุ่นยอมปล่อยให้ขบวนการเสรีไทยสามารถเคลื่อนไหวสร้างองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นที่ใหญ่โตเกือบเทียบเท่ากองทัพญี่ปุ่นในไทยหรือ ทั้งนี้เพราะกองทหารญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในประเทศไทยขณะนั้นก็มีเพียงราว 84,000 คนเท่านั้น⁽²⁾

บทความนี้เริ่มมาจากความไม่เชื่อว่า ขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่ใหญ่โต และต้องการวิเคราะห์การต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยนั้น มิได้ถูกผลักดันมาจากความเกลียดชังญี่ปุ่นและหรือความโหดร้ายจากกองทหารญี่ปุ่นหากแต่ถูกผลักดันมาจากข้อตระหนักในปัญหาหลักการเอกราช-อธิปไตยของชาติ และมาจากปัญหาการเมืองภายในของไทยเอง

ขบวนการเสรีไทย

“ขบวนการเสรีไทย” เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในฐานะที่เป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นของไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ขบวนการนี้ประกอบด้วยกลุ่มคนไทยที่เคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งมีทั้งส่วนที่อยู่ภายในและในประเทศไทย ภายในนอกประเทศได้แก่กลุ่มคนไทยในสหรัฐอเมริกา นำโดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. และกลุ่มคนไทยในอังกฤษมีกลุ่มนักเรียนไทยจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เช่น นายปวย อึ้งภากรณ์เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ส่วนภายในประเทศไทยมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นแกนนำ การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของกลุ่มคนไทยทั้งในและนอกประเทศดังกล่าวนี้ ได้รวมเป็นขบวนการเดียวกันในเวลาต่อมา ภายใต้การนำของ นายปรีดี พนมยงค์

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยนั้น ได้มีการอธิบายกันมากว่าเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่ใหญ่โต มีพลพรรคหรือประชาชนคนไทยเข้าร่วมขบวนการเป็นจำนวนมาก อย่างเช่นในงานวิจัยของ ดร.แถมสุข นุ่มนนท์ ได้อธิบายกำลังหรือพลพรรคของขบวนการเสรีไทยไว้ว่า “ในราวเดือนมิถุนายน 2488 หน่วยทหารเสรีไทยภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ มีประมาณ 50,000 - 90,000 คน”⁽³⁾ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าการเสนอตัวเลขจำนวนมากของ ดร.แถมสุข ดังกล่าวนี้นี้ เป็นตัวเลขที่ถูกเสนอขึ้นมามากมาย ไม่ได้อ้างอิงจากหลักฐานแหล่งใด เข้าใจว่า ดร.แถมสุข น่าจะนำตัวเลขนี้มาจากงานเขียน

ของ James V. Martin, Jr. ซึ่งได้เสนอตัวเลขพลพรรคของขบวนการเสรีไทยไว้ก่อนหน้านี้ว่า “มีจำนวนอยู่ในระหว่าง 50,000-90,000 คน”⁽⁴⁾ ในงานวิจัยของ John B. Haseman ก็ได้นำเอาตัวเลขจำนวน 50,000 - 90,000 คนของ Martin นี้มาสนับสนุนและยืนยันพลพรรคของขบวนการเสรีไทย⁽⁵⁾ แต่ Haseman ก็เช่นเดียวกัน ดร.แกมสุข และงานวิจัยอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ที่ยอมรับจำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทยในปริมาณที่มาก โดยไม่ได้มีความพยายามพิสูจน์ตัวเลขเหล่านี้อย่างหนักแน่นหรือจริงจังแต่ประการใด

ที่จริงแล้วจำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทยที่ Martin ได้เสนอไว้ในจำนวนมากนั้นก็เป็นตัวเลขที่ถูกเสนอขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้อ้างอิงหลักฐานแหล่งใดเช่นกัน หลักฐานร่วมสมัยที่ให้ภาพพลพรรคของขบวนการเสรีไทยในปริมาณที่มากที่สุด คือ “X. O. Group เรื่องภายในขบวนการเสรีไทย” ของ ฉันทนา (มาลัย ชูพินิจ) ในหลักฐานเล่มนี้ได้ระบุไว้ว่า “เพียงแค่วันที่ญี่ปุ่นยอมจำนนในเดือนสิงหาคม 2488 ขบวนการเสรีไทยมีกำลังคนซึ่งพร้อมสรรพไปด้วยอาวุธทันสมัยที่ได้รับจากสัมพันธมิตร สำหรับจะปฏิบัติการได้ในระหว่าง 45,000 ถึง 50,000 คน”⁽⁶⁾ ตัวเลขของฉันทนาดังกล่าวนี้มีน้อยกว่าของ Martin อยู่ราวครึ่งหนึ่ง แต่ตัวเลขของฉันทนาก็ยังเป็นตัวเลขที่มากเกินไปสำหรับขบวนการเสรีไทย เมื่อเทียบกับหลักฐานร่วมสมัยเล่มอื่น ๆ ซึ่งระบุหรือประเมินเสนอไว้ในราวจำนวน 10,000 คนเท่านั้น อาทิจากบันทึกของนายทวี บุณยเกตุ ผู้ซึ่งมีตำแหน่งเป็นหัวหน้ารับผิดชอบการฝึกพลพรรค ได้กล่าวถึงการฝึกพลพรรคของขบวนการเสรีไทยไว้ว่า “การตั้งหน่วยพลพรรคนั้นยังไม่ได้ตั้งครบถ้วนตามที่ได้ตกลงกันไว้ ก็พอดีสงครามได้ยุติลงเสียก่อน... ฉะนั้นจำนวนพลพรรคที่มีอยู่จริง ๆ เมื่อสงครามยุติลง จึงมีอยู่เพียงประมาณ 10,000 คนเท่านั้น”⁽⁷⁾ จากบันทึกของ นิคอล สมิธ (Nicol Smith) นายทหารอเมริกันผู้ทำงานอยู่กับหน่วย โอ.เอส.เอส. และได้เดินทางลักลอบเข้ามาในประเทศไทยช่วงปลายสงครามโลก ก็ได้เสนอพลพรรคเสรีไทยไว้เพียง 10,000 คนเท่านั้น Nicol Smith ได้กล่าวถึงการเตรียมฝึกพลพรรคเสรีไทยจากการสนทนากับนายปรีดี พนมยงค์ ว่า นายปรีดีได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่า “จุดประสงค์ของเราคือ 10,000 คน”⁽⁸⁾ หรือจากบันทึกของ Sir. Andrew Gilchrist นายทหารอังกฤษผู้ทำงานอยู่หน่วยกองกำลัง 136 ได้ประเมินพลพรรคเสรีไทยจากจำนวนอาวุธที่ฝ่ายสัมพันธมิตรส่งเข้ามาไว้ว่า “แม้จะประมาณกันว่าจะอาจจะมีมาก แต่ก็อยู่ในระหว่างไม่เกินกว่า 10,000 คนมากนัก”⁽⁹⁾ และจากงานเขียนของ Harris R. Smith ซึ่งอาศัยข้อมูลทางทหารจากนายทหารอังกฤษที่เดินทางลักลอบเข้ามาประเทศไทยในช่วงปลายสงครามโลก ได้ระบุไว้ว่า “เมื่อสงครามใกล้จะสิ้นสุด กองกำลัง 10,000 คนในไทย (หมายถึงพลพรรคเสรีไทย) ได้รับอาวุธเพียง 175 คันเท่านั้น”⁽¹⁰⁾

จำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทย 10,000 คนข้างต้นนี้ เป็นตัวเลขต่ำสุดที่พบในหลักฐานบันทึกเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย เข้าใจเอาว่าการประเมินตัวเลขนี้สำหรับผู้นำขบวนการเสรีไทย คงจะประเมินมาจากเขตที่มีการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทยซึ่งกำหนดไว้รวม 24 เขต โดยแต่ละเขต “ได้กำหนดไว้ว่าจะต้องมีค่ายละอย่างน้อย 500 คน”⁽¹¹⁾ จำนวน 10,000 คนนี้จึงน่าจะเป็นตัวเลขสูงสุดที่มีการประเมินพลพรรคของ

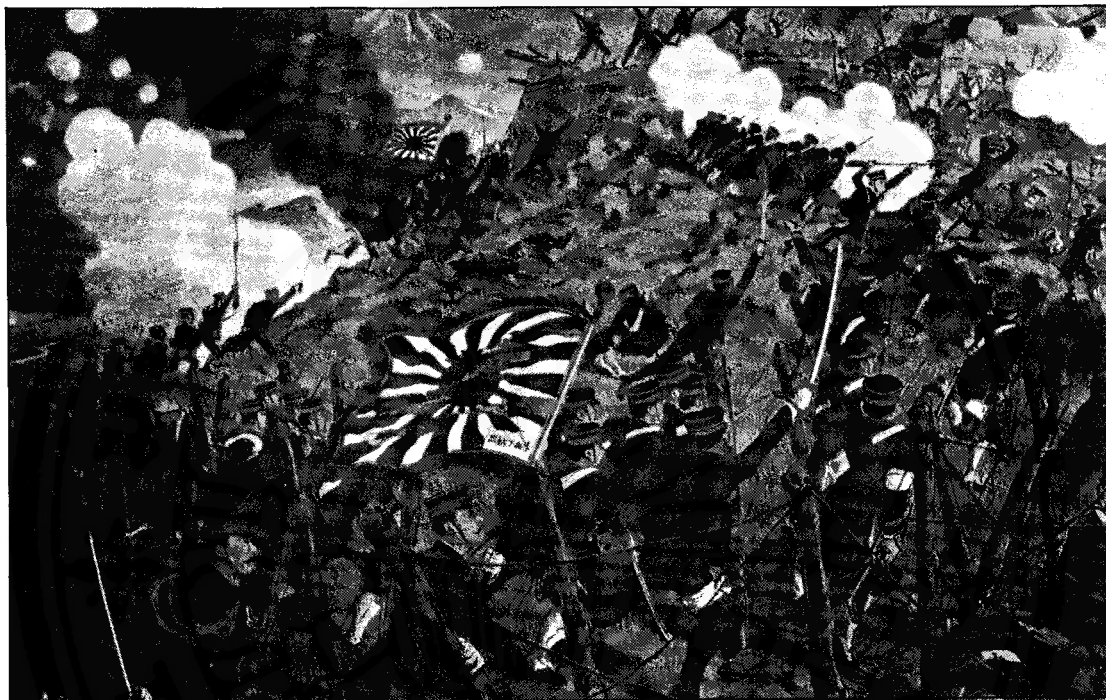
ขบวนการเสรีไทยเมื่อสงครามโลกฯ ยุติลง แต่อาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์อดีตเสรีไทยในระดับพลพรรคหรือบุคคลที่เข้าไปทำการฝึกพลพรรคเสรีไทยในเขตจังหวัดต่าง ๆ บางเขตหรือบางคน พบว่าตัวเลข 10,000 คนนี้ก็ดูจะเป็นตัวเลขที่มากไปสำหรับขบวนการเสรีไทยอยู่นั่นเอง ทั้งนี้เพราะบางเขตจังหวัดที่กำหนดไว้สำหรับจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทยก็ปรากฏว่าไม่ได้มีการดำเนินการ ส่วนบางเขตจังหวัดที่มีการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทย ส่วนใหญ่จำนวนพลพรรคที่ทำการฝึกอบรมก็ต่ำกว่า 500 คนที่มีการกำหนดไว้ เช่น ที่เขตจังหวัดอุบลราชธานี ระดับพลพรรค 2 คน คือนายเทอด บุญยรัตน์พันธุ์ (ครูมัธยมโรงเรียนประจำจังหวัด)⁽¹²⁾ และนายโพธิ์ ชัมภรัตน์ (ครูมัธยมโรงเรียนประจำจังหวัด)⁽¹³⁾ ให้สัมภาษณ์ถึงการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคในเขตนี้ตรงกันว่า มีอยู่เพียงราว 300 คน คือได้ทำการฝึกอบรมพลพรรค (ครูประจำตำบล) ทั้งหมดรวม 3 รุ่น ๆ ละประมาณ 80 - 100 คน ที่เขตจังหวัดขอนแก่น นายเสนาะ นิลกำแพง (นักเรียนไทยในอังกฤษ)⁽¹⁴⁾ ให้สัมภาษณ์ว่า ได้ทำการฝึกอบรมพลพรรคได้ราว 400 คน ที่เขตจังหวัดเพชรบุรี นายศุภโยค พานิชวิทย์ (นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง)⁽¹⁵⁾ และนายเป้า ขำอุไร (นักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกา)⁽¹⁶⁾ ให้สัมภาษณ์ถึงการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคในเขตนี้ว่า ในระยะแรกมีเพียง 20 - 40 คน ต่อมาขยายได้ราว 200 คน ที่เขตจังหวัดแพร่ นายทวีศักดิ์ สีนธวัช (พ่อค้าในหัวเมืองจังหวัดแพร่)⁽¹⁷⁾ ให้สัมภาษณ์ถึงการฝึกพลพรรคในเขตนี้ว่า สามารถฝึกครูประจำตำบลได้จำนวน 2 - 3 รุ่น ๆ ละ 60 - 70 คน ที่เขตจังหวัดสุโขทัย นายอรุณ สรเทศน์ (นักเรียนไทยในอังกฤษ)⁽¹⁸⁾ ให้สัมภาษณ์ว่า ไม่พร้อมที่จะจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคคนจึงเดินทางไปเขตจังหวัดตากแทน ที่เขตจังหวัดตาก นายอรุณ สรเทศน์ประเมินได้ว่ามีพลพรรคที่เข้ามาฝึกอยู่ในค่ายรวมทั้งหมดราว 100 กว่าคนที่เขตจังหวัดลำปาง นายทศ พันธุมเสน (นักเรียนไทยในอังกฤษ)⁽¹⁹⁾ ให้สัมภาษณ์ว่า ไม่มีการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรค มีผู้ช่วยเพียง 6 - 7 คน ทำหน้าที่หาข้าวและส่งข่าวสารให้แก่ฝ่ายอังกฤษ ที่เขตหัวหินมีตัวเลขพลพรรคอยู่ในบัญชี 150 คน⁽²⁰⁾ ที่เขตจังหวัดชุมพรไม่สามารถจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคได้ เพราะมีปัญหา “ตำรวจไม่สามารถเข้าถึงประชาชน”⁽²¹⁾ ที่เขตจังหวัดนครศรีธรรมราช นายเปรม บุรี (นักเรียนไทยในอังกฤษ)⁽²²⁾ และนายสำราญ วรณพฤษ (นักเรียนไทยในอังกฤษ)⁽²³⁾ ให้สัมภาษณ์ตรงกันว่า ในเขตจังหวัดนี้ไม่มีการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทย ที่เขตจังหวัดสงขลา-นราธิวาส พ.ต.อ.(พิเศษ) ธนา โพธิยานนท์ (นักเรียนไทยในอังกฤษ) ให้สัมภาษณ์ถึงจำนวนพลพรรคเสรีไทยในเขตนี้ว่า “ก่อนสงครามสงบผมมีกำลังอยู่ในบังคับบัญชากว่า 400 คน”⁽²⁴⁾

การฝึกพลพรรคเสรีไทยที่มีการกำหนดไว้ 24 เขตจังหวัดนั้น ดูเหมือนมีอยู่เพียง 3 - 4 เขตจังหวัดเท่านั้น ที่มีพลพรรคเกิน 500 คนขึ้นไป เช่นที่เขตจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นเขตที่นายทวี บุญยเกตุ กล่าวว่าเป็นค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทยใหญ่ที่สุด “ค่ายที่มีจำนวนพลพรรคมากที่สุด คือนับด้วยเรือนพันก็ได้แก่ พลพรรคที่จังหวัดชลบุรี ที่หลังวัดเขาบางทราย

เพราะที่นั่นเราใช้พวกนักศึกษาและนิสิตของมหาวิทยาลัยกับพวกพรคนาวิกโยธิน⁽²⁵⁾ ทหารนาวิกโยธินที่เข้าร่วมฝึกในเขตนี้ นายอานนท์ ณ บ่อมเพชร (นักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกา)⁽²⁶⁾ ให้สัมภาษณ์ว่ามีประมาณ 1,000 คน ส่วนพวกนักศึกษาและนิสิตมหาวิทยาลัยซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นในรูปของนักเรียนนายสิบ สารวัตรทหารเข้าร่วมฝึกในเขตนี้ มีจำนวน 389 คน⁽²⁷⁾ เขตจังหวัดที่ใหญ่รองลงมาดูเหมือนได้แก่ เขตจังหวัดกาญจนบุรี ตามบันทึกของ นิคอล สมิธ⁽²⁸⁾ และจากการให้สัมภาษณ์ของ พ.ต.ต.ประภัสร์ รัชชกุล (พลตำรวจประจำจังหวัดกาญจนบุรีในขณะนั้น)⁽²⁹⁾ ได้ระบุว่ามีความอยู่ในระหว่างประมาณ 1,000 - 1,200 คน ที่เขตจังหวัดอุดรธานีมีตัวเลขว่าได้ทำการฝึกพลพรรคเสรีไทยอยู่ในระหว่าง 800 - 1,000 คน⁽³⁰⁾ และที่เขตจังหวัดสกลนครภายใต้การนำของนายเตียง ศิริขันธ์ น่าจะเป็นอีกเขตหนึ่งที่มีพลพรรคเกิน 500 คน⁽³¹⁾

จากการตรวจสอบจำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทยตามที่ได้กล่าวมานี้ อย่างน้อยย่อมช่วยให้เห็นได้ว่า ขบวนการเสรีไทยมิได้เป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่ใหญ่โตดังที่มีการกล่าวขานกันตลอดมา ที่จริงแล้วจำนวนพลพรรคเสรีไทยที่กองบัญชาการขบวนการเสรีไทย ได้จัดให้มีการสวนสนามภายหลังสงครามโลกา ยุติในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2488 โดย “มีพลพรรคเข้าร่วมเดินสวนสนามทั้งสิ้นประมาณ 8,000 คน”⁽³²⁾ นั้น ตัวเลขนี้น่าจะเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกับจำนวนพลพรรคของขบวนการเสรีไทยที่มีอยู่ในขณะนั้นมากที่สุด เพราะในความเป็นจริงผู้ที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยส่วนใหญ่เป็นพวกที่ถูกจัดตั้งขึ้นจากระบบราชการ และข้อสำคัญคือการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทย มิได้ถูกผลักดันมาจากความเกลียดชังและหรือความโศกเศร้าของกองทหารญี่ปุ่น มิได้ทำให้การเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยไม่มีฐานประชาชนอย่างกว้างขวาง ไม่เหมือนกับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศเพื่อนบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีฐานประชาชนสนับสนุนอย่างกว้างขวาง เช่น ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในเวียดนามหรือในมาลายา (มาเลเซียและสิงคโปร์) เป็นต้น ความแตกต่างกันในเรื่องฐานประชาชนนี้ ประการสำคัญคงเป็นผลเนื่องมาจากทั้งลักษณะพื้นฐานของสังคมไทย และการบุกรุกเข้ามาของกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย มีความต่างไปจากประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน กล่าวคือ

ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนต่างตกเป็นอาณานิคมของประเทศยุโรป - สหรัฐอเมริกา ประชาชนได้รับการกดขี่และได้รับความพยายามรวมตัวเคลื่อนไหวต่อต้านผู้ปกครองชาวต่างชาติ การเคลื่อนไหวนี้จะกลายเป็นพื้นฐานที่ดีในการก่อตัวของขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในเวลาต่อมา อย่างเช่นขบวนการเวียดนามในเวียดนาม ส่วนประเทศไทยเป็นประเทศเดียวที่รอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของประเทศยุโรป - สหรัฐอเมริกา มิฉะนั้นประชาชนคนไทยมีความต่างไปจากประชาชนในประเทศแถบเพื่อนบ้านด้วยกัน ประการสำคัญคือประชาชนคนไทยไม่มีประสบการณ์อันเลวร้ายจากการยึดครองของคนต่างชาติ พื้นฐานเช่นนี้มีส่วนทำให้คนไทยไม่มีทัศนคติหรือปฏิกิริยาต่อต้านคนต่างชาติอย่างรุนแรง การบุกรุกเข้ามาและการคงอยู่ของกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย

ตลอดช่วงสงครามโลกนั้น แม้จะมีส่วนส่งผลกระทบต่อคนไทยทั้งในทางตรงและอ้อม แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดคือคนไทยไม่ได้มีการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นอย่างจริงจังแม้กระทั่งประการใดเลย เมื่อเทียบกับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน อุบล จิระสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงทัศนคติและพฤติกรรมของคนไทยในระหว่างสมัยสงครามโลกว่า ไร้อย่างน่าสนใจว่า

...ในด้านสังคม คนไทยไม่ต่อต้านญี่ปุ่น แม้คนไทยจะไม่พอใจที่ญี่ปุ่นเข้ามารุกรานอธิปไตยของไทย แต่คนไทยก็ไม่ได้แสดงออกถึงความไม่พอใจดังกล่าวโดยทั่วไปคนไทยมีอุปนิสัยที่เอื้อเฟื้อและสงสาร จะเห็นชัดว่า เมื่อชาวยุโรปตกเป็นเชลยของญี่ปุ่น คนไทยสงสารคนเหล่านี้และแอบเอาอาหารและบุหรี่ไปให้ ครั้นปลายสงครามทหารญี่ปุ่นตกเป็นเชลยของฝ่ายสัมพันธมิตร คนไทยสงสารทหารญี่ปุ่นไม่มีใครซ้ำเติมแต่ประการใด นอกจากนี้ไทยมีขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นแต่ไม่ได้ทำการรุนแรงซึ่งผิดกับประเทศพม่าและมาลายา...⁽³³⁾

ข้อควรสังเกตคือ การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นจำนวนมาก ที่ปรากฏในหลักฐานบันทึกเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยและหรือบันทึกของอดีตเสรีไทยต่าง ๆ นั้น เราจะไม่เห็นภาพของการปฏิบัติการสังหารทหารญี่ปุ่น หรือการซ้อมทรมานทำร้ายกองทหารญี่ปุ่นเลยก็ได้ และที่สำคัญคือ ความรู้สึกที่ผลักดันให้คนไทยเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นกับขบวนการเสรีไทยก็ไม่ได้อยู่ที่ความต้องการจะสังหารทหารญี่ปุ่น ทั้งนี้คงเป็นผลเนื่องมาจากการบุกรุกเข้ามาของกองทหารญี่ปุ่นไม่ได้ปฏิบัติการอย่างรุนแรงหรืออย่างโหดร้ายต่อคนไทยนั่นเอง

ในประเทศเพื่อนบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้น การบุกรุกเข้าไปของกองทหารญี่ปุ่นได้ปฏิบัติการต่อประชาชนอย่างโหดร้ายและรุนแรง การปฏิบัติการของกองทหารญี่ปุ่นนี้ได้ผลักดันให้ประชาชนหันไปสนับสนุนหรือเข้าร่วมกับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก อย่างเช่นในประเทศมาลายา (มาเลเซียและสิงคโปร์) ทหารญี่ปุ่นได้ปฏิบัติต่อชาวจีนอย่างโหดร้าย โดยทหารญี่ปุ่นได้สังหารหมู่ชาวจีนเป็นจำนวนมาก⁽³⁴⁾ นอกจากนี้ ทหารญี่ปุ่นยังได้รวมเอากิจการตำรวจมาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของหน่วยเคมเฟไท ซึ่งเป็นองค์การสืบราชการลับของญี่ปุ่น มีชื่อเสียงในด้านความโหดร้ายและทารุณต่อประชาชน รวมทั้งสร้างความเกลียดกลัวให้กับชาวจีนและชาวพื้นเมืองต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ดิ.จี.อี.ฮอลล์ได้กล่าวถึงมาลายาภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่นไว้ว่า

...กำลังตำรวจอยู่ภายใต้ความควบคุมของหน่วย “เคมเฟไท” ทำให้เป็นไปได้ว่าขอบเขตของการสร้างความหวาดกลัว ด้วยการปราบปรามประชาชนชาวพื้นเมืองนั้นไม่มีใครล่วงรู้ได้ทั้งหมด มีการสังหารหมู่ชาวจีนเป็นจำนวนมากนับพันหลังจากที่สิงคโปร์ได้ยอมแพ้ไม่นาน โดยเฉพาะชาวจีนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยกองเงินทุนสงครามประเทศจีน ส่วนการรณรงค์นั้นเป็นความวิบัติอย่างแท้จริงที่เกิดแก่มนุษย์...⁽³⁵⁾

เอน. เจ. ไรอัน ก็ได้กล่าวทำนองเดียวกับ ดิ.จี.อี.ฮอลล์ และได้เน้นถึงชาวจีนในมาเลเซียสมัยสงครามโลก ระบุว่า “ชาวจีนเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดจากความโหดร้ายของญี่ปุ่น และชาวจีนเป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือส่วนใหญ่แก่ฝ่ายกำลังต่อต้านญี่ปุ่น”⁽³⁶⁾ ความโหดร้ายที่ชาวจีน (รวมไปถึงชาวพื้นเมืองอื่น ๆ ด้วย) ได้รับจากกองทหารญี่ปุ่นนั้นมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ประชาชนชาวจีนและชาวพื้นเมืองจำนวนมากหันไปสนับสนุนหรือเข้าร่วมกับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น มีผลให้ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในมาเลเซียซึ่งเดิมในระยะแรกที่กองทหารญี่ปุ่นเข้ามายึดครองมีกำลังกองโจรได้ดินเพียง 3,000 ชุด เพิ่มขึ้นเป็น 7,000 ชุดในปี พ.ศ. 2488 ก่อนที่สงครามจะยุติ⁽³⁷⁾

สำหรับประเทศไทย การบุกรุกเข้ามาของกองทหารญี่ปุ่นนั้น ฝ่ายทหารญี่ปุ่นไม่ได้ใช้นโยบายหรือมาตรการอย่างรุนแรงกับคนไทย ฝ่ายทหารญี่ปุ่นดูเหมือนพอใจเพียงต้องการควบคุมเฉพาะรัฐบาลไทย เพื่อเป็นพันธมิตร (แกมบังคับ) ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือการสงครามของฝ่ายญี่ปุ่นในการบุกรุกอาณานิคมของอังกฤษด้านพม่าและมาลายา ส่วนในระดับประชาชนฝ่ายทหารญี่ปุ่นไม่ได้เข้าควบคุมโดยตรง คงปล่อยให้หน้าที่ของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งได้ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับฝ่ายญี่ปุ่น โดยภายหลังจากฝ่ายญี่ปุ่นกับรัฐบาลไทยได้มีข้อตกลงทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรทางทหารแล้ว ฝ่ายทหารญี่ปุ่นได้กำหนดแผนการและมาตรการต่อประเทศไทยไว้ว่า “ฝ่ายญี่ปุ่นจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย และป้องกันไม่ให้เกิดการขัดแย้งใด ๆ ระหว่างกันอย่างที่สุด โดยยึดหลักความร่วมมือเพื่อบรรลุผลชัยชนะในการสงครามเป็นสำคัญ”⁽³⁸⁾

ในข้อกำหนดที่ว่า “ฝ่ายญี่ปุ่นจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย” นั้น กล่าวได้ว่าตลอดช่วงสมัยสงครามโลกฯ ฝ่ายญี่ปุ่นได้พยายามยึดถืออย่างเคร่งครัด ข้อประ-

จักร์ที่ชี้ได้ชัด คือ อำนาจการบริหารการปกครองยังคงอยู่ในมือของรัฐบาลไทย กลไกของระบบราชการในกระทรวง ทบวง กรมกองต่าง ๆ ยังคงทำงานได้ตามปกติ และที่สำคัญคือหน่วยสืบราชการลับของญี่ปุ่นหรือหน่วยเคมเพโท ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านความโหดร้ายทารุณกรรมต่อประชาชนในประเทศเพื่อนบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ไม่ได้เข้ามามีบทบาทหรือสร้างความเกลียดกลัวให้กับประชาชนคนไทยเลยก็ว่าได้ เพราะอำนาจในการจับกุมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ต้องสงสัยว่าทำการต่อต้านญี่ปุ่น เช่นเสรีไทยในอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่ลี้ภัยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ฝ่ายตำรวจไทยเป็นผู้มีอำนาจเต็มในการจัดการ กิจการและอำนาจของตำรวจอยู่ในมือของ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจในขณะนั้นอย่างเต็มที่ จากคำให้การฯ ของ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ไม่ปรากฏว่าเสรีไทยหรือคนไทยในประเทศถูกจับกุมและถูกทรมานโดยฝ่ายทหารญี่ปุ่น⁽³⁹⁾ และจากหลักฐานบันทึกของอดีตเสรีไทยต่าง ๆ ก็ไม่พบว่า ฝ่ายทหารญี่ปุ่นโดยหน่วยเคมเพโทได้พยายามหรือได้มีการฆาตกรรม-ทารุณคนไทยที่ต้องสงสัยว่าต่อต้านญี่ปุ่นเสรีไทยจากสหรัฐอเมริกาที่ถูกฆาตกรรมเสียชีวิต 2 คน คือนายการเวก ศรีวิจารณ์และนายสมพงษ์ ศัลยพงศ์ กลับเป็นฝีมือของตำรวจไทยเอง⁽⁴⁰⁾

ส่วนในข้อกำหนดที่ว่าฝ่ายญี่ปุ่นจะ “ป้องกันไม่ให้เกิดการขัดแย้งใด ๆ ขึ้นระหว่างกันอย่างที่สุด” นั้นกล่าวได้เช่นเดียวกันกับข้อกำหนดที่จะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย คือตลอดสมัยสงครามโลกฯ ฝ่ายญี่ปุ่นได้มีความพยายามอย่างมาก ในอันที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกองทหารญี่ปุ่นกับประชาชนคนไทย ทั้งนี้เป็นที่เข้าใจได้ว่าฝ่ายญี่ปุ่นไม่ต้องการให้มีความยุ่งยากในประเทศไทย อันเป็นเขตแนวหลังของฝ่ายทหารญี่ปุ่นในการอำนวยความสะดวกให้กับฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศพม่า โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นที่ตั้งกองบัญชาการของกองทัพบกที่ 15 และเป็นศูนย์บัญชาการการรบด้านพม่า รวมทั้งใช้กรุงเทพฯ เป็นฐานรับส่งกำลังทหารเพิ่มเติมและสัมภาระยุทธปัจจัยต่าง ๆ จากญี่ปุ่นเพื่อส่งต่อไปยังแนวรบ นอกจากนี้ฝ่ายญี่ปุ่นยังใช้กรุงเทพฯ เป็นสถานที่รักษาพักฟื้นของทหารญี่ปุ่นอีกด้วย⁽⁴¹⁾ ความพยายามของฝ่ายญี่ปุ่นในข้อกำหนดนี้ ฝ่ายญี่ปุ่นโดยผู้บัญชาการญี่ปุ่นในประเทศไทยได้กล่าวแก่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม และบรรดานายทหารญี่ปุ่นนับแต่เริ่มแรกเมื่อมีการตกลงเป็นพันธมิตรทางทหารว่า

...ประเทศไทยเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นนายทหารญี่ปุ่นจะต้องเข้าร่วมพบปะสังสรรค์ด้วยมิตรไมตรีกับชาวไทย...ห้ามอย่างเด็ดขาดถ้าหากทหารญี่ปุ่นคนใดแสดงออกถึงการทำลายความสัมพันธ์ที่ดีอันมีไมตรีต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นการลักขโมย ข่มขู่ หรือข่มขืนคนไทยแล้ว ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษในสถานหนัก...⁽⁴²⁾

อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมา “ก็ได้มีการขัดแย้งระหว่างชาวไทยกับทหารญี่ปุ่นขึ้นอยู่เสมอ”⁽⁴³⁾ ตามข่าวหน้าหนึ่งลือพินในเวลานั้น ให้ภาพความขัดแย้งในกรณีนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกิดในกรุงเทพฯ และไม่ใช่ภูมิลำเนา เช่นทหารญี่ปุ่นซื้อของแล้วไม่จ่ายเงิน ทหารญี่ปุ่นดูถูกผู้หญิงไทย (โสเภณี) เป็นต้น เพื่อแก้ไขปัญหการขัดแย้งนี้ฝ่ายญี่ปุ่นโดยกองทัพบกญี่ปุ่น

“จึงได้ปรับปรุงโครงสร้างกองบัญชาการในไทยเสียใหม่ และแต่งตั้งให้ พล.โท Nakamura มาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการแทน เพื่อสร้างเสริมความสัมพันธ์ให้ดีขึ้น”⁽⁴⁴⁾

ภายใต้การนำของ พล.ท.นาแกมูระ (Nakamura Akito) ผู้บัญชาการทหารญี่ปุ่นสูงสุดในประเทศไทย (ระหว่าง พ.ศ. 2487 - 2488) ได้ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในช่วงครึ่งหลังของสงคราม (พ.ศ. 2487 - 2488) เป็นไปด้วยดี พล.ท.นาแกมูระได้เขียนบันทึกภายหลังสงครามโลกฯ ยุติแล้ว เรื่อง “ผู้บัญชาการทหารชาวพุทธ บันทึกความทรงจำเมื่อครั้งประจำอยู่เมืองไทย” (Hotoke no Shireikan) จากบันทึกเล่มนี้ พล.ท.นาแกมูระได้กล่าวถึงสภาพเมื่อแรกเดินทางเข้ามาประจำประเทศไทยว่ารู้สึกทหารญี่ปุ่นได้รับการรังเกียจจากประชาชนคนไทย ข้าพเจ้า (พล.ท.นาแกมูระ) จึงได้ข่มขู่บังคับทหาร (ญี่ปุ่น) และได้พยายามทำให้ทหารญี่ปุ่นเป็นที่รักใคร่ของคนไทย⁽⁴⁵⁾ อาจกล่าวได้ว่าความพยายามและการดำเนินการของ พล.ท.นาแกมูระ มีส่วนช่วยให้การกระทบกระทั่งระหว่างคนไทยกับทหารญี่ปุ่นลดน้อยลง ตามหน้าหนังสือพิมพ์ช่วงหลังนี้ไม่ค่อยปรากฏข่าวทหารญี่ปุ่นรังแกคนไทยมากเท่ากับช่วงต้นสงครามฯ (พ.ศ. 2484 - 2486) และอาจกล่าวได้เช่นกันว่า พล.ท.นาแกมูระเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการยับยั้งการใช้มาตรการอย่างรุนแรงกับฝ่ายไทย โดยเฉพาะในช่วงท้ายของสงครามโลกฯ อันเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทย นายติเรก ชัยนาม หัวหน้าสำคัญคนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยในสายตาของฝ่ายทหารญี่ปุ่นไว้ว่า

...เหตุการณ์เหล่านี้ญี่ปุ่นทราบดี แต่ที่ญี่ปุ่นไม่ทำอะไรก็เพราะเห็นว่าตนเสียเปรียบอยู่ในสถานะสงคราม ถ้ารุนแรงกับไทย มติของโลกก็จะเห็นอกเห็นใจไทยว่า คงทนการกดขี่ของญี่ปุ่นไม่ไหวต่อไป จึงลุกขึ้นต่อสู้...นอกจากนี้ก็เพราะบังเอิญมีแม่ทัพญี่ปุ่น คือ นายพลนาแกมูระซึ่งเป็นผู้สุขุมเห็นการณ์ไกล...⁽⁴⁶⁾

ส่วนฝ่ายญี่ปุ่น นายนิชิโน จุนจิโร (Nishino Junjiro) เจ้าหน้าที่ทางการทูตของญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในประเทศไทยขณะนั้น ได้บันทึกไว้ว่าเหตุที่ฝ่ายญี่ปุ่นไม่ได้ทำการอย่างรุนแรงกับฝ่ายไทย โดยเฉพาะในการยึดอำนาจรัฐบาลไทย หรือปลดอาวุธกองทัพอไทยนั้น เนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการ คือ

- ... 1. ฝ่ายไทยได้ให้การร่วมมือต่าง ๆ เช่นการให้กองทัพญี่ปุ่นในไทยอยู่กินใช้จ่ายเป็นอย่างดี
2. การปฏิบัติการของคณะเสรีไทยในขณะนั้น ยังไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อการทำสงครามของกองทัพญี่ปุ่นมากนัก
3. ฝ่ายญี่ปุ่นได้คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นด้วยสายตายาวไกล ดังนั้นจึงไม่ต้องการให้เกิดจุดต่างพร้อยจากการปลดอาวุธหรือเข้ายึดครองไทย...⁽⁴⁷⁾

อย่างไรก็ตามการดำเนินนโยบายของฝ่ายญี่ปุ่น ภายใต้ข้อกำหนดที่วางไว้แต่ต้นว่าจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย และได้พยายามป้องกันไม่ให้เกิดการขัดแย้งใด ๆ ขึ้นระหว่างกันอย่างที่สุด ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ มีส่วนทำให้สังคมไทยไม่ได้รับความโหด

“ความจริงถ้าจะว่าไปแล้ว ประเทศไทยแทบ จะไม่ได้รับการทารุณกรรมจากกองทัพญี่ปุ่นเลยก็ ว่าได้”

ร้ายจากการบุกรุกเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นตลอดช่วงสมัยสงครามโลกฯ นักวิชาการชาวญี่ปุ่น คือ อิชิอิ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ กล่าวถึงสภาพความทารุณโหดร้ายที่ประเทศไทยได้รับจากกองทัพญี่ปุ่น เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้อย่างถูกต้องตรงกับความเป็นจริงมากที่สุดไว้ว่า “ความจริงถ้าจะว่าไปแล้ว ประเทศไทยแทบจะไม่ได้รับการทารุณกรรมจากกองทัพญี่ปุ่นเลยก็ว่าได้”⁽⁴⁸⁾ สภาพเช่นนี้มีผลทำให้ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้มีความรู้สึกเกลียดชังและหรือต้องการต่อต้านญี่ปุ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าความรู้สึกเกลียดชังญี่ปุ่นไม่ได้มีกระแสความเข้มข้นในสังคมไทยเลยก็ว่าได้ พิจารณาได้จากหลักฐานบันทึกของอดีตเสรีไทยแทบทั้งหมด ชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย มิได้มีแรงผลักดันมาจากความรู้สึกเกลียดชังหรือเคียดแค้นญี่ปุ่น จริงอยู่แม้ว่าในหลักฐานบันทึกของอดีตเสรีไทยบางเล่ม ได้กล่าวถึงการที่ตนเองหรือบุคคลอื่นเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย เป็นผลเริ่มมาจากการชักชวนด้วยคำลมนที่ว่า “เกลียดญี่ปุ่นไหม” เช่น กรณี ร.ต.อ.เนียบ อัมพนันท์ กล่าวว่า เมื่อแรกที่ถูก ร.ต.อ.เชื้อ สุวรรณศรี ชักชวนเข้าร่วมเป็นเสรีไทย ร.ต.อ.เชื่อนำคำถามเพื่อทาบถามว่า “เฮ้ย, ลို့เกลียดอ้ายยูนไหมวะ”⁽⁴⁹⁾ หรือกรณี พ.ต.ต.ชลอ ศรีศรากร. ผู้บังคับการตำรวจสันติบาลก็ได้ใช้คำถามทำนองเดียวกันนี้ ในการชักชวนผู้ได้บังคับบัญชาเข้าร่วมเป็นเสรีไทย⁽⁵⁰⁾ แต่เมื่อมองกรณีของคำถามนี้ในทางกลับ แสดงให้เห็นชัดว่า กระแสความเกลียดชังญี่ปุ่นไม่ใช่กระแสความรู้สึกร่วมอันสำคัญในสังคมไทยขณะนั้น เพราะการที่ต้องใช้คำถามนำดังกล่าวนี้แสดงว่า ผู้ชักชวนก็ไม่แน่ใจนักว่าผู้ถูกชักชวนจะเกลียดญี่ปุ่นหรือไม่ อย่างไรก็ตามการที่คนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้มีทัศนคติต่อต้านญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกฯ นั้น นอกเหนือจากเหตุผลที่ว่า สังคมไทยไม่ได้รับความทารุณโหดร้ายจากกองทัพญี่ปุ่นแล้ว คงเป็นผลมาจากด้านเศรษฐกิจด้วย เพราะในทางเศรษฐกิจนั้นสังคมไทยก็ได้รับผลกระทบอย่างมากนัก จริงอยู่การบุกรุกเข้ามายึดครองของกองทัพญี่ปุ่น ได้ก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนสินค้าบางชนิดและทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้น แต่ถ้าจะว่าไปแล้วตลอดช่วงสงครามคนไทยไม่เดือดร้อนนัก คือมีอาหารการกินที่จัดได้ว่าอยู่ในขั้นอุดมสมบูรณ์ โดยจะเห็นได้ว่า “ตลอดสมัยสงครามประเทศไทยไม่ประสบปัญหาขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะข้าวไทยมีเหลือเฟือ ทำให้ส่งออกไปขายยังดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครองได้ตลอดสมัยสงคราม”⁽⁵¹⁾

สภาพสังคมไทยตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ มีส่วนทั้งโดยในทางตรงและอ้อมที่ปิดกั้น การเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทย ไม่สามารถกระจายขยายออกไปสู่ประชาชน ในวงกว้าง โดยใช้ประเด็นเรื่องการต่อต้านญี่ปุ่นเป็นสิ่งปลุกระดม การเคลื่อนไหวของ ขบวนการเสรีไทยคงจำกัดตัวอยู่เพียงในหมู่คนไทยจำนวนน้อย โดยเฉพาะพวกที่ได้รับการ ศึกษาค่อนข้างสูงทั้งในและนอกระบบราชการ ซึ่งเป็นกลุ่มคนไทยที่มีปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุก เข้ามายึดครองของกองทหารญี่ปุ่นมานับแต่ต้น เพราะพิจารณาเห็นว่าการบุกรุกของกอง ทหารญี่ปุ่นนั้นเป็นการล่วงละเมิดเอกราชอธิปไตยของชาติ อันเป็นปัญหาที่จะผลักดันให้กลุ่ม คนไทยเหล่านี้ทำการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งนำไปสู่การก่อตัวของขบวนการเสรีไทย ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาเหตุการณ์การก่อตัวของขบวนการเสรีไทย จะเห็นได้ว่ามีแรงผลักดันมาจาก การต่อต้านญี่ปุ่นในปัญหาหลักการเอกราชอธิปไตยของชาติ และที่สำคัญคือการต่อต้าน ญี่ปุ่นนั้นมีแรงผลักดันมาจากปัญหาการเมืองภายในของไทยเองด้วย ในฐานะที่กองทหาร ญี่ปุ่นได้เข้ามาเป็นผู้ให้การสนับสนุนรัฐบาลเผด็จการทหาร จอมพล ป.พิบูลสงคราม อันเป็นปัญหาการเมืองภายในที่มีการต่อต้านหรือมีผู้ขัดแย้งอยู่เดิมก่อนที่จะกองทหารญี่ปุ่นจะ บุกรุกเข้ามา และจะผลักดันให้กลุ่มการเมืองที่มีความขัดแย้งกับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูล-สงครามในขณะนั้น 2 กลุ่มใหญ่ คือพวกนิยมเจ้าและฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์เคลื่อนไหวจัด ตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นและทำการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามไปในเวลาเดียว กัน ด้วยการผนวกเอาปัญหาการเมืองภายในเข้าไปอยู่ในบริบทเดียวกันกับปัญหาญี่ปุ่นผู้ บุกรุกยึดครองประเทศไทย โดยทำให้รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับฝ่ายญี่ปุ่น สะท้อนให้เห็นได้จากการก่อตัวของขบวนการเสรีไทยนั้น มีหลักการ 2 ประการด้วยกันคือ เพื่อเอกราชอธิปไตยของชาติอันสมบูรณ์และเพื่อประชาธิปไตยอัน แท้จริง เป็นหลักการสำคัญในการเคลื่อนไหว⁽⁵²⁾

การเคลื่อนไหวของพวกนิยมเจ้าและฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ข้างต้นนี้ นำไปสู่การ เคลื่อนไหวที่รู้จักกันต่อมาว่าขบวนการเสรีไทย โดยได้รับความสนับสนุนจากกลุ่มการเมือง ที่ขัดแย้งกับรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามในขณะนั้น และได้รับความสนับสนุนจากผู้ที่ มีการศึกษาค่อนข้างสูงทั้งในและนอกระบบราชการ กลุ่มการเมืองได้แก่กลุ่มผู้นำ อีสาน⁽⁵³⁾ กลุ่มปรีดี-พลเรือน กลุ่มทหารเรือและบางส่วนจากกลุ่มทหารบก-ตำรวจภายใน คณะราษฎร กลุ่มผู้มีการศึกษาค่อนข้างสูงในระบอบราชการ อาทิ กลุ่มนักเรียนนอก โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนไทยในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา กลุ่มข้าราชการระดับกลาง-ล่างใน หน่วยงานราชการต่าง ๆ ทั้งจากกองทัพบก กองทัพอากาศ ตำรวจและฝ่าย พลเรือน-มหาดไทย-ครูประชาบาล เป็นต้น ส่วนกลุ่มผู้มีการศึกษาค่อนข้างสูงนอกระบบ ราชการส่วนใหญ่คือ กลุ่มคนชั้นกลางในเมือง เช่น พวกนักเขียน นักประพันธ์หรือนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง รวมทั้งนักเรียนเตรียมอุดมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนักเรียนเตรียมปริญญาแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นอกจากนี้ ขบวนการเสรีไทยยังได้รับความสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่นบางส่วนซึ่งมีไม่มากนัก

ส่วนใหญ่เป็นประชาชนในเขตจังหวัดที่มีการจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคหรือบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภาคอีสาน-เหนือหรือกลุ่มผู้นำอีสาน

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทย จึงมีแรงผลักดันอยู่ 2 กระแสดังกล่าวคือ ปัญหาหลักการเอกราชอธิปไตยของชาติและปัญหาเผด็จการทหารจอมพล ป.พิบูลสงคราม กระแสแรกเริ่มมาจากความรู้สึภาคภูมิใจในเอกราชของชาติไทย ภายหลังต่อมามีข้อตระหนักรู้เนื่องมาจากการดำเนินนโยบายสงครามของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเข้ามาเป็นปัญหาหลักของกระแสนี้ โดยเฉพาะในช่วงท้าย ๆ ของสงครามโลกเมื่อขบวนการเสรีไทยแลเห็นว่า ประเทศไทยจะตกไปเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม จะมีการเคลื่อนไหวอย่างหนักโดยอาศัยกระแสนี้เข้าประดมเอากลุ่มข้าราชการมาสนับสนุนการต่อต้านญี่ปุ่นหรือเป็นฐานของขบวนการเสรีไทยเพื่อเปิดเจรจาสันติภาพทางการเมืองระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตรในปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังสงครามฯ ส่วนกระแสที่สองนั้นก่อตัวมาจากปัญหาการเมืองภายในของไทยเอง อันเป็นปัญหาที่ตกค้างมาตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามซึ่งก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2481 ในปัญหาว่าด้วยการใช้อำนาจเผด็จการหรือการปกครองในระบบเผด็จการทหาร ซึ่งได้ส่งผลกระทบและกดดันกลุ่มการเมืองอื่น ๆ อยู่หลายกลุ่มด้วยกัน⁽⁵⁴⁾ กระแสนี้มีผลเข้าไปรวมเอากลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามในขณะนั้นเข้ามาเป็นแนวร่วมทางการเมืองอยู่ภายในองค์กรต่อต้านญี่ปุ่นและทำการเคลื่อนไหวต่อต้านในอันที่จะโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เพื่อผลักดันการเมืองไปสู่การแข่งขันในระบบรัฐสภาหรือพรรคการเมือง กระแสทั้ง 2 ที่กล่าวมานี้ต่างมีบทบาทและอิทธิพลสำคัญต่อการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทย

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทย

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การก่อตัวของขบวนการเสรีไทยมีแรงผลักดันมาจากการต่อต้านญี่ปุ่นอยู่ 2 กระแส คือต่อต้านญี่ปุ่นในฐานะที่กองทหารญี่ปุ่นเป็นผู้บุกรุกฉวยเอกราชอธิปไตยของชาติไทย และต่อต้านญี่ปุ่นในฐานะที่กองทหารญี่ปุ่นเป็นผู้ให้การสนับสนุนรัฐบาลเผด็จการทหารจอมพล ป.พิบูลสงคราม การดำรงอยู่ของ 2 กระแสนี้มีผลทำให้การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยมี 2 แนวทางด้วยกัน แนวทางหนึ่งได้หันไปให้การสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมขับไล่กองทัพญี่ปุ่นออกจากประเทศไทย โดยการให้ความช่วยเหลือทางทหารและข่าวสารทางยุทธศาสตร์แก่กองทัพฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อเอกราชอธิปไตยของชาติไทยอันสมบูรณ์ดังก่อนที่กองทหารญี่ปุ่นจะบุกรุกเข้ามาอีกแนวทางหนึ่งได้ทำการต่อต้านโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบการปกครองเผด็จการทหาร เพื่อให้มีการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันแท้จริงคือ การแข่งขันในระบบรัฐสภาหรือพรรคการเมือง การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยเพื่อเป้าหมายดังกล่าวนี้ อาจแบ่งระยะเวลาของการเคลื่อนไหวได้

2 ช่วงใหญ่ ช่วงแรกเริ่มจากการก่อตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นหรือขบวนการเสรีไทย ไปจนถึงเมื่อรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามหมดอำนาจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2487 ช่วงที่สองนับจากเมื่อรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ขึ้นมามีอำนาจในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2487 ไปจนถึงสงครามโลกฯ ยุติลงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488

ช่วงแรกนั้น การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังคงจำกัดตัวอยู่เฉพาะในกลุ่ม นักการเมืองและพวกนักเรียนนอก พวกนิยมเจ้าเคลื่อนไหวต่อต้านอยู่ภายนอกประเทศ ด้วยการประกาศตัวเป็นอิสระจากรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม หรือเป็นเสรีไทยทั้ง ที่สหรัฐอเมริกา นำโดย ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และที่อังกฤษนำโดย ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ การเคลื่อนไหวของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมชได้รับความสนับสนุนจากกลุ่มข้าราชการ นักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกาและกลุ่มข้าราชการนักเรียนไทยในอังกฤษ และได้ ให้ความสนับสนุนทางทหารแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร โดยกลุ่มข้าราชการนักเรียนไทยในสหรัฐ- อเมริกาได้เข้าฝึกอบรมทางทหารสังกัดหน่วย โอ.เอส.เอส. กลุ่มข้าราชการนักเรียนไทย ในอังกฤษได้เข้าฝึกอบรมทางทหารสังกัดหน่วยกองกำลัง 136. ทั้งสองส่วนนี้กว่าจะ ฝึกอบรมสำเร็จและเริ่มทยอยเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยอย่างช้าช่วงต้นปี พ.ศ. 2487⁽⁵⁵⁾ ส่วนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์นำโดยกลุ่มปรีดี-พลเรือนเคลื่อนไหวต่อต้านอยู่ภายในประเทศ ด้วยการจัดตั้งองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น การเคลื่อนไหวของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ เริ่มด้วยความพยายามหันไปติดต่อฝ่ายสัมพันธมิตร โดยมีการส่งทูตใต้ดินผ่านทางประเทศ จีน รวม 2 ครั้ง ครั้งแรกนำโดย นายจำกด พลาทกูร ครั้งที่สองนำโดยนายสงวน ตุลารักษ์⁽⁵⁶⁾ ขณะเดียวกันฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้เคลื่อนไหวทางการเมืองภายใน โดยพยายามผลักดัน ให้นายทวี บุณยเกตุขึ้นดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรเห็นว่าเพื่อเตรียม สำหรับออกไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นภายนอกประเทศไทย⁽⁵⁷⁾ อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหว ทางการเมืองของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ดังกล่าวนี้ เป็นความพยายามที่จะหาทางล้มรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงครามด้วย โดยอาศัยการต่อสู้ทางรัฐสภากับฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป.พิบูล- สงคราม

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในช่วงนี้ จึงมีลักษณะโน้มเอียง มาเป็นการต่อสู้ทางการเมืองภายในของไทยมากกว่า โดยเฉพาะระหว่างฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์กับรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ทั้งนี้เพราะฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ถือว่าการ ต่อต้านโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามก็เท่ากับเป็นการต่อต้านฝ่ายญี่ปุ่นนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากแผนการณ์ต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ มีหลักการหรือเป้าหมาย สำคัญอยู่ที่ต้องการล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นลำดับแรก เพื่อเปิดทางให้กับการ ดำเนินนโยบายใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นสะดวกขึ้น ต่อแผนการณ์นี้นายปรีดี พนมยงค์ได้กล่าว เน้นไว้ว่า “หลักสำคัญอยู่ที่ทำพราง” กล่าวคือ “นโยบายแห่งการต่อต้านญี่ปุ่นมีอยู่ว่า ไม่ให้ญี่ปุ่นมายึดประเทศ และจะต้องทำทุกอย่างเพื่อให้การได้เป็นไปตามความประสงค์นี้ จึงได้เกิดวิธี Underground” ทั้งนี้ โดย “มีแผนการที่จะเอาจอมพล(จอมพล ป.)ออกจาก นายกรัฐมนตรี” เป็นหัวใจสำคัญของแผนการณ์ต่อต้านญี่ปุ่น ด้วยเห็นว่า “จำเป็นที่จะต้อง

มีรัฐบาลที่สามารถจะเป็นกำบัง เพื่อให้การต่อต้านนี้สำเร็จโดยเรียบร้อย⁽⁵⁸⁾ การเคลื่อนไหวของกลุ่มปรีดี-พลเรือนภายใต้แผนการณ์ต่อต้านญี่ปุ่นดังกล่าวนี้ จะผลักดันให้กลุ่มการเมืองอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกับรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามในขณะนั้น ต่างหันมาสนับสนุนการจัดตั้งองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ และร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม

กลุ่มผู้นำอีสานมีพื้นฐานขัดแย้งและเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามอยู่ก่อนแล้ว อีกทั้งกลุ่มผู้นำอีสานก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับฝ่ายญี่ปุ่น กลุ่มผู้นำอีสานได้พยายามเคลื่อนไหวที่จะจัดตั้งองค์การใต้ดิน หรือประกาศตัวจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นเพื่อต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามและฝ่ายญี่ปุ่น แต่การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำอีสานก็ต้องประสบกับปัญหาขาดผู้นำที่มีบารมี⁽⁵⁹⁾ กลุ่มผู้นำอีสานจึงหันมาสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำในการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยกลุ่มผู้นำอีสานเข้าไปทำหน้าที่เป็นฐานทางรัฐสภาให้กับนายปรีดี พนมยงค์หรือองค์การต่อต้านญี่ปุ่นในการโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม

กลุ่มทหารเรือแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับฝ่ายญี่ปุ่น และผู้นำของกลุ่มทหารเรือคือ พล.ร.อ. สินธุ์ กมลนาวินเป็นฝ่ายนิยมญี่ปุ่นอยู่มาก แต่ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่โดยพื้นฐานระหว่างกองทัพร่วมกับกองทัพบกในเรื่องการพัฒนากองทัพบกจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้กลุ่มทหารเรือค่อย ๆ ผละออกจากรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม และหันมาให้การสนับสนุนการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ นำโดย พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพ และ พล.ร.ต.ทหาร ข้าบริหาร โดยกลุ่มทหารเรือเข้าไปเป็นฐานทางกำลังให้กับนายปรีดี พนมยงค์ทำหน้าที่คานอำนาจกับจอมพล ป.พิบูลสงครามหรือกลุ่มทหารบก

นอกจากกลุ่มผู้นำอีสานและกลุ่มทหารเรือแล้ว ยังมีบางส่วนจากกลุ่มทหารบกนำโดย พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ และกลุ่มตำรวจนำโดย พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส ได้หันมาให้การสนับสนุนการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงท้าย ๆ ก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามจะหมดอำนาจลง ทั้งกลุ่มทหารบกและตำรวจนี้ไม่ปรากฏชัดว่า มีความขัดแย้งทางการเมืองกับจอมพล ป.พิบูลสงครามเรื่องใด ที่ผลักดันให้หันไปสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ สันนิษฐานได้เพียงว่าทั้ง 2 กลุ่มนี้อาจจะไม่เห็นพ้องด้วยกับจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในโครงการย้ายเมืองหลวงไปจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น แต่ก็ไม่สามารถทัดทานหรือคัดค้านจอมพล ป.พิบูลสงครามโดยตรง ทางออกของ 2 กลุ่มนี้คือ หันไปให้การสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีท่าทีต่อต้านและมีการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการย้ายเมืองหลวงใหม่อย่างชัดเจน ด้วยการเป็นแนวร่วมในสภาผู้แทนราษฎรลงมติล้มรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม

การเคลื่อนไหวโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามในสภาผู้แทนราษฎรนั้น ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ทำได้สำเร็จในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2487 ด้วยการลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามในนโยบายสำคัญ 2 ครั้งติดต่อกันคือ ร่างพระราช

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการ เสรีไทยในกระแสปัญหาเผด็จการทหารได้ผลักดัน ให้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในไปสู่การ แข่งขันในระบอบรัฐสภา

บัญญัติอนันตพิพิธพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ (โครงการย้ายเมืองหลวงใหม่) ซึ่งรัฐบาลเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไปด้วยคะแนน 36 ต่อ 48 เสียง⁽⁶⁰⁾ และร่างพระราชบัญญัติอนันตพิพิธพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบรมมณฑล โดยฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ชนะรัฐบาลด้วยคะแนนเสียงหวุดหวิดเพียง 43 ต่อ 41 คะแนนเสียง⁽⁶¹⁾ การลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล 2 ครั้งนี้ ยังผลให้รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามจำยอมต้องลาออกเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 และเปิดทางให้ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมามีอำนาจจัดตั้งรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ขึ้นแทนเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 อันจะเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในช่วงที่สอง

ช่วงที่สอง การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในกระแสปัญหาเผด็จการทหาร ได้ผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในไปสู่การแข่งขันในระบอบรัฐสภา ภายหลังจากฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ขึ้นมามีอำนาจในปี พ.ศ. 2487 นั้น ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ได้เริ่มเคลื่อนไหวทำการปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 สาระหลักคือ ยกเลิกบทเฉพาะกาล (การแต่งตั้งสมาชิกประเภท 2) และแยกข้าราชการประจำออกจากการเมือง ขณะเดียวกันนั้นฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้หันกลับไปประนีประนอมกับพวกนิยมเจ้า ซึ่งได้เรียกร้องให้รัฐบาลปลดปล่อยกลุ่มนักโทษการเมืองและคืนสิทธิทางการเมืองให้แก่เจ้านาย⁽⁶²⁾ ทั้งนี้เป็นที่เข้าใจได้ว่าฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์คาดหวังเพื่อดึงพวกนิยมเจ้าเข้ามาเป็นพันธมิตรร่วมต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของ จอมพล ป.พิบูลสงครามหรือกลุ่มทหารบก การเคลื่อนไหวนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าใหม่ทางการเมืองภายในของไทยหลังสงครามโลกฯ ยุติ คือการก่อตัวขึ้นของระบอบรัฐสภาหรือการแข่งขันในระบบพรรคการเมือง⁽⁶³⁾ ส่วนการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นในกระแสปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติ ได้ผลักดันให้ขบวนการเสรีไทยหันไปเน้นการเปิดเจรจากับทางการเมืองระหว่างประเทศกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เพื่อให้ประเทศทั้งสองนี้รับรองเอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังกสงคราม โดยในขณะเดียวกันนั้นขบวนการเสรีไทยก็ได้พยายามเร่งระดมขยายองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นออกไปในวงกว้างขึ้น เพื่อสนับสนุนการเปิดเจรจากับปัญหาการเมืองระหว่างประเทศดังกล่าว

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในช่วงนี้ ได้ขยายออกไปสู่คนไทยในวงกว้างขึ้นโดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดให้การสนับสนุนหรือเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ทั้งนี้เพราะกลุ่มข้าราชการเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในองค์การหรือมีการจัดตั้งที่ดี และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ข้าราชการเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้สึกไวหรือมีความเข้าใจในปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติในขณะนั้นได้ค่อนข้างดี ความรู้สึกหรือเหตุผลของ พล.อ.อ.ทวิ จุลละทรัพย์ ที่กล่าวถึงการตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยเพราะ “ด้วยความสำนึกในการที่เกิดมาเป็นคนไทย สำนึกในการรับผิดชอบในฐานะคนไทยคนหนึ่ง ที่ต้องทำให้ชาติไทยเป็นชาติเอกราชอธิปไตยโดยสมบูรณ์”⁽⁶⁴⁾ หรือความรู้สึกเหตุผลของ พล.อ.เนตร เขมะโยธิน ซึ่งกล่าวทำนองเดียวกับ พล.อ.อ.ทวิ จุลละทรัพย์ และได้เน้นว่า “ผมยินดีร่วมมืออย่างเต็มที่ เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ”⁽⁶⁵⁾ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้สึกโดยรวมของกลุ่มข้าราชการ ที่หันมาเข้าร่วมหรือสนับสนุนขบวนการเสรีไทย เมื่อถูกระดมจากขบวนการเสรีไทยโดยผ่านกลไกของรัฐหรือของรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์

ความพยายามระดมคนไทยเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นนั้น ขบวนการเสรีไทยได้อาศัยกลไกของรัฐหรือระบอบราชการผ่านรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ดำเนินการ โดยขบวนการเสรีไทยได้จัดตั้ง “กองบัญชาการขบวนการเสรีไทย” ขึ้นอยู่ในคณะรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ กองบัญชาการนี้มีนายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าหรือประมุข และมี พล.ต.อ.อดุล อุดลเดชรัตน์เป็นรองประมุขและหัวหน้าตำรวจ ประกอบด้วยคณะกรรมการธิการประจำหรือหัวหน้าสายต่าง ๆ อาทิ นายทวิ บุณยเกตุ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ) เป็น “หัวหน้าพลพรรคและผู้ติดต่อรัฐบาล” พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์ (รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม) เป็น “หัวหน้าฝ่ายทหารบก” และนาวาเอกบุญ สุขกลางชัย (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย) เป็น “หัวหน้าอาสาพลเรือน” เป็นต้น⁽⁶⁶⁾ เห็นได้จากการเติบโตของขบวนการเสรีไทย เป็นผลโดยตรงมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายใน โดยมีการเคลื่อนไหวจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง ด้วยการอาศัยคำสั่งราชการระดมกลุ่มข้าราชการตามสายงานหรือความสัมพันธ์ที่มีอยู่ เพื่อ “ปฏิบัติราชการพิเศษ” คือ เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยนั่นเอง กลุ่มคนไทยที่พบเห็นว่าได้ร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นกับขบวนการเสรีไทย ส่วนใหญ่จึงมักเป็นกลุ่มข้าราชการที่เข้าร่วมร่วมปฏิบัติการ ภายหลังจากการขึ้นมามีอำนาจของรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ปี พ.ศ. 2487

นอกจากนี้ขบวนการเสรีไทยยังได้ระดมกำลังสนับสนุนจากกลุ่มผู้มีการศึกษาค่อนข้างสูงนอกกระบบราชการอีกจำนวนหนึ่งด้วย ส่วนใหญ่เป็นพวกนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยซึ่งถูกส่งออกไปฝึกอบรมทางทหารกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อเดินทางกลับเข้ามาฝึกพลพรรคเสรีไทยภายในประเทศ นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ถูกส่งไปฝึกกับหน่วยโอเอสเอส. เช่น นายประมุข สุขกลางชัย และ นายผดุง เศรษฐกุล ส่วนนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อาทิ นายละออง เชื้ออภัย นายโชติแสง นนทสุต นายอำนาจ สุวรรณกิจบริหาร นายพร้อม ดุลิตานนท์ นายเนือง สุขพล สำหรับนายจารุบุตร เรืองสุวรรณ และ นายนาม วุฒิดาภัย ฝึกกับหน่วยกองกำลัง 136 ของอังกฤษ อีกส่วนหนึ่งเป็น

คนสนิทของกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภาคอีสานเหนือ ซึ่งมีบทบาทช่วยจัดตั้งค่ายฝึก พลพรรคเสรีไทยในระดับท้องถิ่นตามเขตจังหวัดต่าง ๆ คนสนิทของนายเตียง ศิริขันธ์ (ส.ส.สกลนคร) เช่น นายครอง จันดาวงศ์ นายทองปาน วงศ์สง่า นายวิสุทธิ บุญยกุล นาย สวัสดิ์ คราชู คนสนิทของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (ส.ส.อุบลราชธานี) เช่น นายคำรพ บุษยประสิทธิ์ นายณตุง จันทรเบกษา คนสนิทของนายทอง กันทาธรรม (ส.ส.แพร่) เช่น นายทวีศักดิ์ ลินธวงศ์ ส่วนอาชีพอิสระอื่น โดยมากก็เป็นพวกนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ อาทิ นายมาลัย ชูพินิจ นายสุภา ศิริमानนท์ และนายอารีย์ สิริระ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความพยายามระดมกลุ่มคนไทยที่มีการศึกษาค่อนข้างสูงทั้งในและ นอกกระบวนราชการตามที่ได้กล่าวมานี้ ดูเหมือนผู้นำขบวนการเสรีไทยและเห็นได้ว่ามีจำนวน ไม่มากพอและตระหนักถึงข้อจำกัดที่ไม่สามารถใช้ประเด็นต่อต้านญี่ปุ่น ทำการระดมหรือ แสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนคนไทยโดยทั่วไปได้ แนวคิดใหม่ของขบวนการเสรี ไทยเพื่อระดมคนไทยเข้ามาร่วมต่อต้านญี่ปุ่นให้ได้ในปริมาณมากนั้น จึงมีแนวโน้มหันไป ใช้วิธีการใหม่คือ แทนที่จะเป็นการชักชวนคนในกระบวนราชการก็เปลี่ยนเป็นการเกณฑ์จาก ประชาชนคนไทยโดยทั่วไป โดยรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติว่า ด้วย การอบรมฝึกซ้อมและการปฏิบัติหน้าที่ของคนไทยเพื่อประโยชน์ในการป้องกันประเทศ พ.ศ. 2488 เหตุผลสำคัญของพระราชบัญญัตินี้ได้เน้นว่า

...โดยที่ประเทศตกอยู่ในภาวะสงคราม สมควรที่จะให้ชายฉกรรจ์ที่มีได้เป็นทหาร หรือตำรวจได้มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่ของคนไทย เพื่อช่วยเหลือป้องกันประเทศ ได้บ้างตามสมควรแก่เหตุการณ์ จึงสมควรให้มีการอบรมและฝึกซ้อมการใช้ อาวุธและอื่น ๆ ซึ่งได้ระดมบุคคลที่มีอายุระหว่าง 20 - 30 ปี ฝึกตามท้องถิ่น ต่าง ๆ...⁽⁶⁷⁾

การที่รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ เสนอร่างพระราชบัญญัติข้างต้นนี้ ว่าที่จริงแล้ว คือความพยายามของขบวนการเสรีไทย ในอันที่จะแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชน คนไทยเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นให้ได้มากนั่นเอง นิคอล สมิธ ผู้ซึ่งได้กลับกลบเข้ามาในประเทศไทยระหว่างกลางเดือนกรกฎาคม ถึงวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ได้กล่าวถึงแนวคิดใน การระดมพลพรรคของขบวนการเสรีไทยในรูปแบบใหม่นี้จากคำชี้แจงของนายปรีดิ พนมยงค์ซึ่งกล่าวว่า

...เราค้นพบหนทางประกาศรับสมัครชายฉกรรจ์จำนวนหลายพันคนตามที่เรา ต้องการอบรมเป็นพลพรรคได้แล้ว โดยปราศจากข้อสงสัยที่จะเกิดกับฝ่ายญี่ปุ่น คือเราได้อนุมัติกฎหมายอาสาป้องกันหมู่บ้านใหม่ ซึ่งข้าหลวงประจำจังหวัด 31 คนใน 74 คน ได้เริ่มระดมชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 20-30 ปี สำหรับเข้ารับการอบรมในหน่วยป้องกัน...⁽⁶⁸⁾

การฝึกอบรมพลพรรคเสรีไทยในรูปแบบนี้ ท้าวอุ่น ชนะนิกร ซึ่งได้เข้าร่วมเป็นเสรีไทย และทำงานร่วมกับนายเตียง ศิริขันธ์ที่เขตจังหวัดสกลนคร กล่าวถึงในทางปฏิบัติในขณะนั้น

ไว้ว่า

...พวกเสรีไทยได้ระดมพลพรรค ด้วยการเรียกเอาชายหนุ่มจากทุก ๆ หมู่บ้าน
ในบริเวณนั้นให้มาฝึก หากผู้ใดขัดขืน ไม่ยอมเข้ามาฝึก ให้ถือว่าเป็นศัตรูและให้
ใช้มาตรการเด็ดขาด คือยิงทิ้ง...

อย่างไรก็ดี อาจเป็นเพราะการขาดการโฆษณาชวนเชื่อ หรือการขาดคำอธิบาย
อย่างแจ่มแจ้งจากเจ้าหน้าที่เสรีไทยที่ไม่ทราบ จึงปรากฏว่ามีหลายคนไม่ยินยอมร่วมมือ
กับคณะเสรีไทย...⁽⁶⁹⁾

คำกล่าวของท้าวอุ่น ชนะนิกรช่างต้น แม้จะเกินไปในเรื่องที่ประชาชนคนไทย
ไม่ยอมเข้าร่วมฝึกอบรมพลพรรคเสรีไทย แล้วมีการยิงทิ้ง แต่ก็มีความจริงอยู่ในน้อยใน
เรื่องที่ประชาชนคนไทยไม่มีการแสดงต่อต้านญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามการที่ขบวนการเสรีไทยได้
พยายามระดมกลุ่มประชาชนคนไทยต่าง ๆ เพื่อเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นนั้น เป้าหมายสำคัญไม่
ได้อยู่ที่ตัวกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย หากแต่อยู่ที่เพื่อเป็นข้อต่อรองหรือสนับสนุนการ
เปิดเจรจาปัญหาการเมืองระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตร

การเปิดเจรจาปัญหาการเมืองระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตร ขบวนการเสรี
ไทยได้มีความพยายามดำเนินการมานับแต่ช่วงต้นสงคราม (พ.ศ. 2484 - 2486) โดยเฉพาะ
ในเรื่องให้ฝ่ายสัมพันธมิตร คือสหรัฐอเมริกาและอังกฤษถือว่าการประกาศสงครามของรัฐ-
บาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นโมฆะ และให้ความช่วยเหลือหรือรับรองการจัดตั้งรัฐบาล
พลัดถิ่นของขบวนการเสรีไทยในดินแดนฝ่ายสัมพันธมิตร⁽⁷⁰⁾ แต่การเจรจาลำนี้ไม่บรรลุ
ผลและฝ่ายอังกฤษถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู หลังจากฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ขึ้นมามี
อำนาจในปี พ.ศ. 2487 ซึ่งเป็นช่วงที่ฝ่ายญี่ปุ่นอักษะตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบและมีแนวโน้ม
จะตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามค่อนข้างแน่ชัด ปัญหาที่ว่าประเทศอังกฤษยังคงถือว่าประเทศ
ไทยเป็นศัตรู ได้นำความกังวลอย่างใหญ่หลวงมาสู่บรรดาผู้นำของขบวนการเสรีไทย
และจะเป็นปัญหาหลักที่ผลักดันให้ขบวนการเสรีไทยพยายามเปิดเจรจาทางการเมือง
ระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตรครั้งแล้วครั้งเล่า เห็นได้จากภายใต้การให้ความช่วยเหลือ
และสนับสนุนทางทหารแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น ขบวนการเสรีไทยได้พยายามอย่างสุด
เหวี่ยงเพื่อเปิดเจรจาทางการเมืองระหว่างประเทศกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ในปัญหา
หลักการเอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังสงครามควบคู่กันไป ทั้งนี้เพราะ “ปัญหาสำคัญ
ที่ฝ่ายไทยยังคงหวาดเกรงอยู่อย่างสุดซึ้ง...อยู่ที่ท่าทีของอังกฤษซึ่งยังยืนหยัดอยู่ตลอดเวลา
ว่าไทยเป็นศัตรู”⁽⁷¹⁾

ฝ่ายอังกฤษนั้น ภายหลังจากได้ประกาศสงครามกับประเทศไทยแล้ว ฝ่ายอังกฤษ
ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรูและไม่ยอมเปิดเจรจาทางการเมืองใด ๆ กับฝ่ายไทย แต่ขบวนการ
เสรีไทยก็ไม่ละความพยายาม เช่นเมื่อครั้งเดือนธันวาคม พ.ศ. 2487 ฝ่ายอังกฤษโดยกอง
บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรเอเชียอาคเนย์ของ พล.ร.อ.ลอร์ดหลุย เมาน์แบตเตน
ได้ส่งสาส์นให้ขบวนการเสรีไทยส่งคณะทูตทหารออกไปเจรจาทางทหารที่ศรีลังกา ผู้นำ
ขบวนการเสรีไทยได้แสดงความต้องการที่จะให้มีการเจรจาทางการเมืองด้วย นายดิเรก

ชยันมซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทูตทหารที่เดินทางไปพบกับฝ่ายทหารอังกฤษที่ศรีลังกาในครั้งนั้น กล่าวถึงความคิดของผู้นำขบวนการเสรีไทยต่อกรณีนี้ว่า

...ทางผู้สำเร็จราชการในขณะนั้น (หมายถึงนายปรีดี) ได้เรียกประชุมฝ่ายเราหลายท่านด้วยกัน ตกลงมีความเห็นว่า ถ้าส่งไปพูดเฉพาะเรื่องทหารแล้วไม่ได้ประโยชน์แก่ชาติเท่าใดนัก เพราะฝ่ายสัมพันธมิตรจะได้ประโยชน์ข้างเดียว เราไม่ได้อะไร เราจึงตอบโดยให้ พ.ต.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ส่งใค้กลับไปว่าในการส่งทูตออกไปนั้น ให้ถือว่าเป็นทั้งคณะทูตทหารและทูตการเมืองด้วย...⁽⁷²⁾

ข้อเสนอของขบวนการเสรีไทยข้างต้นได้รับการปฏิเสธจากฝ่ายอังกฤษ ซึ่งต้องการเจรจาเพียงเพื่อวัตถุประสงค์ของการทหารและข่าวกรองเท่านั้น⁽⁷³⁾

การเปิดเจรจาของคณะทูตนำโดยนายดิเรก ชัยนาม ไม่ได้ช่วยให้ทราบถึงท่าทีของฝ่ายอังกฤษที่มีต่อประเทศไทยเลย เพราะเมื่อนายดิเรก ชัยนามได้ลงทาบถามอย่างไม่เป็นทางการว่า “อังกฤษจะเดินนโยบายติมากถ้าจะประกาศสักหน่อยว่า อังกฤษจะเคารพเอกราชและอธิปไตยของไทยทุกประการ” แต่ฝ่ายอังกฤษ (นายเคนนิง) ยังคงสงวนท่าทีอยู่มาก โดยตอบเพียงว่า “วิธีของอังกฤษนั้นทำไม่ได้ เป็นประชาธิปไตย ราษฎรไม่รู้เรื่องจู่ ๆ รัฐบาลไปประกาศเข้า ราษฎรเล่นงานแน่ เพราะไม่ทราบข้อเท็จจริง”⁽⁷⁴⁾ หลังจากคณะนายดิเรก ชัยนามเดินทางกลับสู่ประเทศไทย ความมิดมนเกี่ยวกับท่าทีของอังกฤษยังคงเป็นปัญหาหลักของขบวนการเสรีไทยดั้งเดิม สภาพเช่นนี้ผลักดันให้ผู้นำขบวนการเสรีไทยแสวงหาทางออกใหม่ คือหันไปเปิดเจรจากับฝ่ายสหรัฐอเมริกา นายกณดิษฐ์ ศุภมงคลเสรีไทยผู้ทำงานใกล้ชิดกับนายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวถึงความคิดที่ปรับเปลี่ยนหันไปหาสหรัฐอเมริกาไว้ว่า

...เมื่อทางกองบัญชาการทหารสูงสุดของสหประชาชาติ โดยลอร์ดหลุยส์มัวร์-แบตตัน ตอบปฏิเสธเด็ดขาดไม่ยอมพูดเรื่องการเมืองกับฝ่ายไทยในปลายเดือนธันวาคม 2487 ท่านปรีดี พนมยงค์เล็งเห็นว่าจำเป็นต้องอาศัยสหรัฐอเมริกาเป็นที่พึ่งด้านสุดท้าย ซึ่งความจริงสหรัฐอเมริกาวางท่าทีอันเหมาะสมสำหรับไทยอยู่แล้ว ถ้าได้แรงดันจากทางสหรัฐอเมริกาช่วย บางทีอาจจะผ่อนคลายความแข็งแกร่งของอังกฤษได้บ้าง...⁽⁷⁵⁾

ในราวปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2488 นายปรีดี พนมยงค์ได้ส่งนายกณดิษฐ์ ศุภมงคลเดินทางออกไปเปิดเจรจากับฝ่ายสหรัฐอเมริกา การกึ่งสำคัญที่นายกณดิษฐ์ได้รับมอบหมายคือ “ทำอะไรจะให้อังกฤษเปิดเผยท่าทีเกี่ยวกับอนาคตของประเทศไทยออกมาให้แน่ชัด ก่อนที่ญี่ปุ่นจะพ่ายแพ้สงครามขึ้นเด็ดขาด มิฉะนั้นแล้วไทยจะตกเข้าอยู่ข้างฝ่ายปราชัยร่วมกับญี่ปุ่น”⁽⁷⁶⁾ การเจรจาของนายกณดิษฐ์ ศุภมงคลได้ผลคืบหน้าพอควร ทำให้ผู้นำขบวนการเสรีไทยเริ่มทราบถึงท่าทีของฝ่ายอังกฤษผ่านทางสหรัฐอเมริกา โดยฝ่ายอังกฤษยินยอมให้แจ้งต่อฝ่ายไทยด้วยวาจา ความว่า

... 1. อังกฤษถือว่าเป้าหมายสุดท้ายของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ สำหรับไทย มีลักษณะอย่างเดียวกัน

2. อังกฤษ ไม่มีข้อเคลือบแคลงสงสัยในความแน่วแน่ตั้งใจของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ที่ปรารถนาจะร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร และ

3. อังกฤษ รู้ดีกว่าพึงดำเนินการติดต่อโดยตรงกับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไปจนกว่าจะถึงเวลาจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นบนผืนแผ่นดินไทย ที่ได้รับการปลดปล่อยแล้วตามความดำริของผู้สำเร็จราชการฯ...⁽⁷⁷⁾

ภายหลังจากนายกณดิษฐ์ ศุภมงคลได้เดินทางกลับสู่ประเทศไทย ในราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2488 ผู้นำขบวนการเสรีไทยได้พยายามรุกทางการทูตต่อฝ่ายสหรัฐอเมริกา และอังกฤษอีกชั้นหนึ่ง คือต้องการให้ทั้งสองประเทศนี้ให้คำมั่นสัญญาหรือรับรองเอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังสงครามอย่างเป็นทางการ ด้วยการแจ้งต่อฝ่ายสหรัฐอเมริกาและอังกฤษในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ใจความสำคัญคือ ภายในประเทศไทย “จำเป็นต้องมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ซึ่งถือโอกาสประกาศยกเลิกความผูกพันต่าง ๆ ที่รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเคยทำไว้กับญี่ปุ่น...รัฐบาลใหม่จะประกาศฟื้นฟูความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ อย่างที่เป็นอยู่ก่อนการโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์” โดยมีเงื่อนไขว่า “ใครขอให้รัฐบาลอเมริกันแถลงในวันที่เริ่มแผนดำเนินงานใหม่ว่า สหรัฐอเมริกาเคารพอเอกราชของประเทศไทย และถือประเทศไทยเป็นสมาชิกของสหประชาชาติ มิใช่ศัตรู”⁽⁷⁸⁾ การยื่นข้อเสนอของขบวนการเสรีไทยในครั้งนี้ นายดิเรก ชัยนามกล่าวว่า “ก็ได้ผลสำหรับอเมริกา” คือทางรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้แจ้งกลับมาในวันที่ 28 เดือนเดียวกันนั้น เพื่อยืนยันให้ขบวนการเสรีไทยปฏิบัติการก่อนเวลา และได้เน้นว่า “ยินดีที่จะประกาศในเวลาอันสมควรว่าเคารพอเอกราชของประเทศไทยและไม่เคยถือไทยเป็นศัตรู” ส่วนท่าทีของอังกฤษนั้น “ขั้นแรกไม่ค่อยอย่างไร ในที่สุดได้รับคำตอบว่า วัตถุประสงค์ในที่สุดของรัฐบาลอังกฤษนั้นคล้ายกับรัฐบาลอเมริกัน”⁽⁷⁹⁾

ในขณะเดียวกันนั้น คือวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 นายปรีดี พนมยงค์ได้ส่งพระพิศาลสุภุมวิทกับหลวงสุมนัยประดิษฐ์ เดินทางออกไปเคลื่อนไหวหรือชี้แจงสถานการณ์ต่าง ๆ ภายในประเทศ เพื่อให้ประชาชนชาวอเมริกันและเจ้าหน้าที่สหรัฐอเมริกาทราบข้อเท็จจริง พระพิศาลสุภุมวิทกล่าวถึงภารกิจที่ได้รับมอบหมายไปดำเนินการมี 2 ประการ ประการแรก “ให้ไปดำเนินการแก้ไขผ่อนปรนสถานการณ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกาให้หนักเป็นเบา” และประการที่สอง “ให้ติดต่อหาช่องทางที่จะบรรเทาทุกข์และบูรณะประเทศไทยภายหลังสงคราม”⁽⁸⁰⁾ แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าภารกิจพระพิศาลสุภุมวิทและหลวงสุมนัยประดิษฐ์ออกไปเจรจากับฝ่ายสหรัฐอเมริกานี้ มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ต้องการดึงเอาสหรัฐอเมริกามาต้านหรือแข่งขันกับฝ่ายอังกฤษในไทยด้วย ดังเช่นความพยายามเคลื่อนไหวของพระพิศาลสุภุมวิทที่เน้นว่า

...จะต้องหาช่องทางที่จะให้ชาวอเมริกันสนใจประเทศไทยยิ่งขึ้น โดยการติดต่อโฆษณาทุกวิถีทาง ประกอบกับชักจูงให้นักธุรกิจและบริษัทการค้าใหญ่ สนใจที่จะไปทำการค้าขายในเมืองไทย ซึ่งจะเป็นการทำให้ชาวอเมริกันเกิดมีส่วนได้ส่วนเสียในประเทศไทยมากขึ้น และเมื่อนักธุรกิจหรือบริษัทใหญ่ ที่มีอิทธิพล

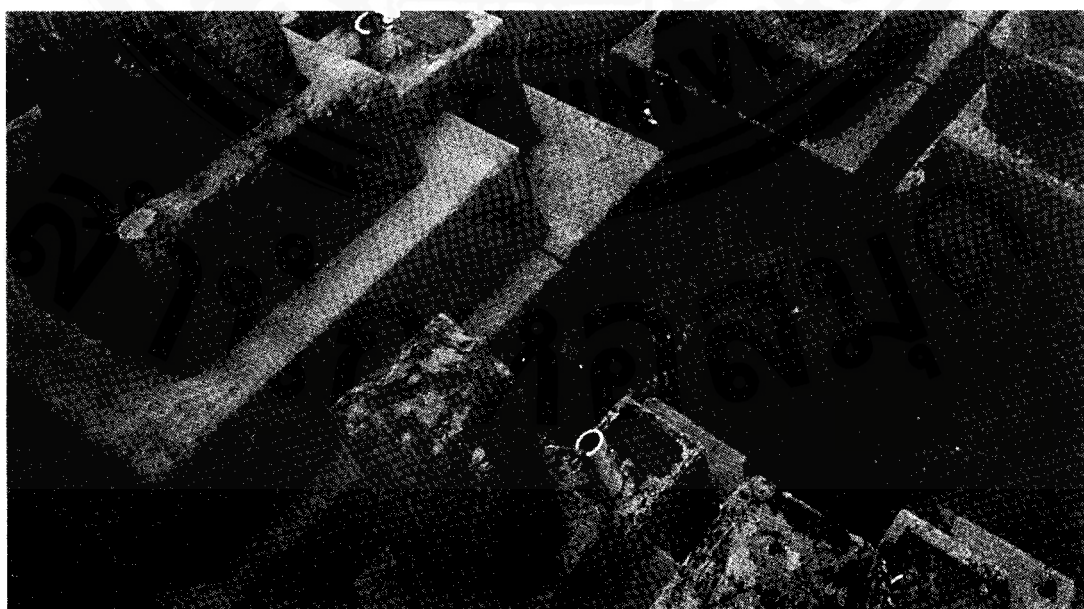

เกิดความสนใจแล้ว เสียงที่เราต้องการจากทางการสหรัฐอเมริกาเพื่อช่วยเหลือให้เราพ้น
ภัยจากอังกฤษ ก็ย่อมมีมากขึ้น...⁽⁸¹⁾

อย่างไรก็ตามความพยายามรุกทางการทูตกับฝ่ายสัมพันธมิตร และส่งคณะบุคคล
ออกไปเคลื่อนไหวชักชวนให้ชาวอเมริกันสนใจประเทศไทยมากขึ้นตามที่ได้กล่าวนำนี้มีส่วน
ทั้งในทางตรงและอ้อมที่ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม
ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลสำคัญมาจากการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยโดยเมื่อ
สงครามโลก ยุติลง นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และด้วยคำแนะนำ
จากรัฐบาลอังกฤษที่ส่งผ่านมาจากกองบัญชาการทหารสูงสุดประจำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ได้ออกประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ใจความสำคัญคือให้ถือว่า
“การประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะ...ประเทศไทยได้ตัดสินใจ
ที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธมิตรอันดีที่เคยมีมากับสหประชาชาติ เมื่อก่อนวันที่ 8 ธันวาคม
พุทธศักราช 2488”⁽⁸²⁾ คำประกาศสันติภาพของนายปรีดี พนมยงค์ดังกล่าวนี้ ได้รับการ
ขานรับทั้งจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ “สำหรับสหรัฐอเมริกา นั้น พร้อมทั้งจะรับให้มี
ความสัมพันธ์กับประเทศไทยอย่างเดิมต่อไป แต่อังกฤษก็ยังจะต้องให้มีการเลิกสถานะ
สงครามระหว่างอังกฤษกับไทยเสียก่อน จึงจะกลับมีความสัมพันธ์ตามเดิม”⁽⁸³⁾ การเจรจา
เลิกสถานะสงครามกับอังกฤษซึ่งได้เสนอหัวข้อความตกลงและภาคผนวกจำนวน 21
ข้อ ให้ฝ่ายไทยเซ็นนั้น มีข้อบีบคั้นประเทศไทยหลายประการซึ่งฝ่ายไทยไม่อาจยอมรับได้
และทำให้การเจรจายืดเยื้อออกไป จนที่สุดสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาแทรกแซงลดข้อเรียกร้อง
ของฝ่ายอังกฤษลง และได้มีการเซ็นสัญญาเลิกสถานะสงครามระหว่างฝ่ายอังกฤษกับไทย
เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2489⁽⁸⁴⁾

บทสรุป

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองนั้นมีแรงผลักดันมาจากปัญหาหลักการเอกราชอธิปไตยของชาติและปัญหาทางการเมืองภายในของไทยเอง การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นภายใต้ปัญหาสองประการนี้ มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การโค่นล้มระบอบเผด็จการทหารอันมีรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นตัวแทน และอยู่ที่การเปิดเจรจาปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในปัญหาเอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังสงคราม การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยในเทอมนี้ จึงไม่ได้มีผลกระทบทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่นเลวร้ายลงแต่ประการใดเลย ความรู้สึกที่ดีต่อกันระหว่างประชาชนคนไทยกับญี่ปุ่นยังมีอยู่เช่นเดิม ดังก่อนที่กองทัพญี่ปุ่นจะบุกเข้ามาในประเทศไทย ประสบการณ์เช่นนี้มีส่วนทั้งโดยตรงและอ้อมที่ช่วยปูพื้นให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น ไม่ขาดสะบั้นลงเมื่อสงครามโลกา ยุติและทวีความใกล้ชิดในช่วงภายหลังต่อมา อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยมีความหมายต่อประเทศไทยสองประการ ประการแรกช่วยให้ฐานะของประเทศไทยไม่ตกไปเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ดังเช่นประเทศญี่ปุ่น อักกะ และประการที่สองมีผลสำคัญต่อการเมืองภายในของไทย คือสามารถโค่นล้มการปกครองระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป.พิบูลสงคราม และเปิดทางให้กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย (การแข่งขันในระบอบรัฐสภา หรือพรรคการเมือง) ก่อตัวขึ้นภายหลังสงครามโลกา ยุติลง

เชิงอรรถ

- (1) แคมสุบ นุ่มนนท์. *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.
Haseman, John B. *The Thai Resistance Movement During the Second World War*. Northern Illinois University : Center For Southeast Asia Studies, 1978.
อัญชลี สุธดี. "ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นของไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488)" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- (2) ดู ทวี อีระวงศ์เสรี. *สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น* กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2524. หน้า 190.
- (3) แคมสุบ นุ่มนนท์, อ้างแล้ว, หน้า 137.
- (4) Martin, James V., Jr. "Thai-American Relations in World War II." *The Journal of Asian Studies*. Vol. 22 No. 4, August 1963. pp. 463.
- (5) Haseman, op. cit., pp 126.
- (6) ฉันทนา. X.O. Group *เรื่องภายในขบวนการเสรีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เชษฐบุรุษ, 2522. หน้า 312-313.
- (7) ทวี บุญยเกตุ. "ข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประเทศไทยในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ 2." ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย* พระนคร : มิตรนาการพิมพ์, 2518. หน้า 335.
Smith, Nicol and Clark, Blake. *Into Siam the Underground Kingdom*. New York: The Bobbs-Merrill Co; 1945. pp 181.
- (8) Gilchrist, Andrew *Bangkok Top Secret*. London : Hutchinson, 1970. pp 248.
- (10) Smith, R. Harris. *OSS, The Secret History of America's First Central*. Intelligence Agency. University of California Press, 1972. pp 310-311.
- (11) ทวี บุญยเกตุ, อ้างแล้ว, หน้า 335.
- (12) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2528.
- (13) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2528.
- (14) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2528.
- (15) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2528.

-
- (16) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2529.
 - (17) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มกราคม 2529.
 - (18) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2529.
 - (19) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2529.
 - (20) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สป. 8/8, “เรื่องด้านนายใช้” (บันทึกเกี่ยวกับเสรีไทย) เอกสารส่วนบุคคลของมาลัย ชูพินิจ (เอกสารชุดนี้ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่)
 - (21) ดู เจียบ(ชัยสงค์) อัมพุนันท์, ร.ต.อ. มหาวิทยาลัยของข้าพเจ้า. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2501. หน้า 243-248.
 - (22) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2528.
 - (23) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2528.
 - (24) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2529.
 - (25) ทวี บุญยเกตุ, อ้างแล้ว, หน้า 335.
 - (26) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2528.
 - (27) *ทีระลึก สท. 2488*. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการสมาคมเตรียมธรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์ พ.ศ. 2488, 2518. ไม่ปรากฏเลขหน้า.
 - (28) Smith, Nicol., op. cit., pp. 256-257.
 - (29) สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2528.
 - (30) ดู อ้วน นาคทรพ. “หลังฉากเสรีไทยในจังหวัดอุดรธานี.” *จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 3.3 (1 เมษายน-มิถุนายน 2519)
 - (31) ดู สวัสดิ์ ทราย. *ลับสุดยอด เมื่อข้าพเจ้าเป็นเสรีไทยกับขุนพลภูพาน เตียง ศิริจันทร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2527.
 - (32) ทวี บุญยเกตุ, อ้างแล้ว, หน้า 328.
 - (33) อุบล จิระสวัสดิ์. “สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2517. หน้า 371.
 - (34) Bastin, John (ed.) *The Emergency of Modern Southeast Asia : 1511 - 1957*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1967. pp. 153-154.
 - (35) ฮอลล์ ดี.จี.อี. *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. เล่ม 2 ขาญวิทย์ เกษตรศิริ และอานันท์ กาญจนพันธ์, บรรณาธิการ (แปล) กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525. หน้า 180.
 - (36) โรอัน, เอน.เอ. *การสร้างชาติมาเลเซียและสิงคโปร์*. แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข, ทักษิณ เจริญมิตร (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2528. หน้า 229.

-
- (37) Kennedy, J. A. History of Malaya. London : Macmillan, 1962. pp. 260.
- (38) ทวี ชีระวงศ์เสรี, อ้างแล้ว, หน้า 180.
- (39) ดู สุพจน์ ด้านตระกูล, ผู้รวบรวม. พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส พูดถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ นายปรีดี พนมยงค์ และจอมพล ป.พิบูลสงคราม. กรุงเทพมหานคร : ศิริพรการพิมพ์, 2522.
- (40) ดู คำพิพากษาคดีเสรีไทยจากสหรัฐอเมริกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522.
- (41) ทวี ชีระวงศ์เสรี, อ้างแล้ว, หน้า 138.
- (42) สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. “แผนการบุกของญี่ปุ่นกับบทบาทนายกรัฐมนตรีนาย จอมพล ป.พิบูลสงคราม.” เก็บความและเรียบเรียงจากคำให้การฯ ของ พ.อ.อิโรมิชิ ยายาร่า ศิลปวัฒนธรรม 7 : 9 (กรกฎาคม 2529) หน้า 91.
- (43) ทวี ชีระวงศ์เสรี, อ้างแล้ว, หน้า 180.
- (44) ทวี ชีระวงศ์เสรี, เพิ่งอ้าง, หน้า 180.
- (45) Nakamura Akito. *Hotoke no Shireikan*. Tokyo : Nihonshyunosa, 1978.
- (46) ดิเรก ชัยนาม. *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เล่ม 1*. พระนคร : แพรวิทยฯ, 2510. หน้า 321-322.
- (47) ทวี ชีระวงศ์เสรี, อ้างแล้ว, หน้า 187.
- (48) อิชิจิ โยเนะโอะและโยชิโกะวะ ไทชิฮารุ. *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี* ขาววิทย์ เกษตรศิริ และ สายชล วรรณรัตน์ (บก.แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530. หน้า 217.
- (49) ดู เนียบ (ชัยสงค์) อัมพนันท์, อ้างแล้ว, หน้า 130.
- (50) ดู ชลอ ศรีศรากร, พ.ต.ต. *สันติบาลใต้ดิน*. พระนคร : สำนักพิมพ์อุดม, 2488. หน้า 89-90.
- (51) อุบล จิระสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 371.
- (52) อย่างเช่นหลักการหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดไว้สามประการ คือ “ประการแรก จะทำการต่อสู้ญี่ปุ่นตามกำลังความสามารถทุกวิถีทาง ประการที่สองจะเพียรพยายามกอบกู้เอกราชของประเทศไทย และประการที่สามจะให้หลักประกันแก่ประชาชนชาติไทยในประชาธิปไตยอันแท้จริง มิให้เผด็จการเข้าเคลือบแฝง” ดู กนต์ธีร์ ศุภมงคล *การวิเทศนโยบายของไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527. หน้า 85-88.
- การวิเคราะห์ในประเด็นนี้ โปรดดูรายละเอียดได้จาก สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ “ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492.” *วิทยานพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2531. โดยเฉพาะในบทที่ 3.
- (53) หมายถึงกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภาคอีสาน โดยมี นายจำลอง ดาวเรือง(มหาสารคาม) นายถวิล อุดล(ร้อยเอ็ด) นายเตียง ศิริขันธ์(สกลนคร) และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์(อุบลราชธานี) เป็นแกนนำ.
- (54) ดู สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ (2531), อ้างแล้ว, บทที่ 2.

-
- (55) ดู ป่วย อึ้งภากรณ์. "ทหารชั่วคราว." ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย*. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2510. หน้า 340-381. และ Smith, Nicol (1945).
- (56) ดู ฉันทนา, อ้างแล้ว, หน้า 77-187.
- (57) ดู กนต์ธีร์ ศุภมงคล, อ้างแล้ว, หน้า 119, และ ทวี บุญเขต, อ้างแล้ว, หน้า 317.
- (58) ดู ปรีดี พนมยงค์. *เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย*. จัดพิมพ์โดย สุพจน์ ตำนานตระกูล. กรุงเทพมหานคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2517. หน้า 13-35.
- (59) ดู ฉันทนา, อ้างแล้ว, หน้า 84-85.
- (60) รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 4/2487 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487.
- (61) รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 5/2487 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2487.
- (62) ดู ฉันทนา, อ้างแล้ว, หน้า 115-118. และ ป่วย อึ้งภากรณ์, "พระบรมวงศานุวงศ์กับขบวนการเสรีไทย" ใน *บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2*. นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี : โรงพิมพ์นิติเวช, 2515. หน้า 34.
- (63) ดู สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ (2531), อ้างแล้ว, บทที่ 4.
- (64) ทวี จุลละทรัพย์, พล.อ.อ. *ชาติเหนือสิ่งอื่นใด*. กรุงเทพฯ : วารุณการพิมพ์, 2517. หน้า 88.
- (65) เนตร เขมโยธิน, พล.อ. *งานใต้ดินของพันเอกโยธี เล่ม 1*. พระนคร : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2510. หน้า 52.
- (66) ดู ฉันทนา, อ้างแล้ว, หน้า 248-249.
- (67) รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 4/2488 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2488.
- (68) Smith, Nicol. op. cit., pp. 280.
- (69) ท้าวอุ่น ชนนิกร. *ความหลังของข้าพเจ้า ท้าวอุ่น "ตื่นเย็น" ชนนิกร*. แปลโดย ปกัสสร โพธิญาณนท์, กรุงเทพมหานคร : ดำรงการพิมพ์, 2520. หน้า 129.
- (70) ดู ฉันทนา, อ้างแล้ว, หน้า 70-72.
- (71) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, อ้างแล้ว, หน้า 137.
- (72) ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 322-323.
- (73) ดู กนต์ธีร์ ศุภมงคล, อ้างแล้ว, หน้า 138. และ Gilchrist, op. cit., pp. 85-86.
- (74) ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 325-328.
- (75) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, อ้างแล้ว, หน้า 141.
- (76) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, เพิ่งอ้าง, หน้า 142-143.
- (77) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, เพิ่งอ้าง, หน้า 153.
- (78) ดู กนต์ธีร์ ศุภมงคล, เพิ่งอ้าง, หน้า 182.
- (79) ดู ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 327-328, กนต์ธีร์ ศุภมงคล, เพิ่งอ้าง, หน้า 182-183.
- (80) พระพิศาลสุภุมวิท. *จดหมายเหตุของเสรีไทย เกี่ยวกับปฏิบัติการใน แคนดี้ นิวเดลฮี และสหรัฐอเมริกา*

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชม, 2522. หน้า 21-22.

- (81) พระพิศาลสุขุมวิท, เพิ่งอ้าง, หน้า 220-221.
- (82) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, อ้างแล้ว, หน้า 179-180.
- (83) กนต์ธีร์ ศุภมงคล, เพิ่งอ้าง, หน้า 181.
- (84) ตู ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช. "รายงานการเจรจาจับสถานะสงครามกับบริเตนใหญ่." ใน *ประชุมนิพนธ์*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2509. หน้า 15-102.

เก็บความสุขใกล้เคียง อย่างอุ่นใจ

ด้วยบริการสินเชื่อเพื่อการท่องเที่ยว
ธนาคารทหารไทย

ท่านจะสุขใจและอุ่นใจได้ ไม่ว่าจะเดินทางท่องเที่ยวใกล้ไกล ณ จุดหมายใด ด้วยเงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำ พร้อมบริการด้านต่างประเทศอื่นๆ อีกมากมาย อาทิเช่น บริการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ บริการบัตรเครดิตวีซ่า ฯลฯ ซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้ท่านเดินทางได้อย่างราบรื่น และคล่องตัวที่สุด

เชิญติดต่อขอใช้บริการเพื่อการท่องเที่ยวได้ที่ ธนาคารทหารไทยทุกสาขาทั่วประเทศ

อบอุ่นใจ เมื่อใช้บริการ

